

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Volební právo u osob s mentálním postižením
Voting Rights of People with Intellectual Disabilities

Bc. Zuzana Havelková

Vedoucí práce: PhDr. Zbyněk Němec, Ph.D.
Studijní program: Speciální pedagogika (N7506)
Studijní obor: N SPPG (7506T002)

2020

Odevzdáním této diplomové práce na téma Volební právo u osob s mentálním postižením potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 27. 4. 2020

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Zbyňku Němcovi, Ph.D. za ochotu, cenné rady a vstřícný přístup v průběhu vedení této diplomové práce. Stejně tak děkuji účastníkům výzkumu za nadšenou participaci a Šimonovi za trpělivé objasňování mých češtinářských nedostatků. Poděkování patří také mé rodině za podporu, kterou mi poskytla.

ABSTRAKT

Ústředním tématem diplomové práce je uplatnění volebního práva u osob s mentálním postižením. Cílem práce je uceleně představit problematiku volebního práva osob s mentálním postižením v rámci české i mezinárodní legislativy a na základě kvalitativního výzkumu pak prozkoumat oblast vnímání voleb a volebního práva osobami s mentálním postižením. V teoretické části práce je čtenář seznámen s tématy voleb, volebního práva, specifik osob s mentálním postižením a s dostupností podpory v oblasti volebního práva. Důležitou součástí práce je také přehled české i mezinárodní legislativy ukotvující volební právo osob s postižením. Výzkumná část je zaměřena na problematiku vnímání voleb a volebního práva osobami s mentálním postižením. Dílčími cíli výzkumné části práce je pak zjistit, jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb a jaké faktory mají vliv na jejich politickou volbu, jaké povědomí mají lidé s mentálním postižením o problematice omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu a také jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací a podpory při výkonu volebního práva. Data byla získána pomocí polostrukturovaných rozhovorů s lidmi s mentálním postižením.

Na základě výzkumu bylo zjištěno, že klíčovou rolí při získávání informací o volbách, či při výběru vhodného politického kandidáta, mají pro respondenty jejich blízké osoby (např. rodina nebo asistenti chráněného bydlení) a média. Někteří respondenti pociťují v prostředí chráněného bydlení nedostatek prostoru k diskuzi a ke společným aktivitám na téma voleb. Vzhledem k projevené důvěře asistentům je doporučeníhodné zařadit téma voleb do aktivit organizovaných chráněným bydlením.

KLÍČOVÁ SLOVA

volby, volební právo, osoba s mentálním postižením, občanský zákoník, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, omezení svéprávnosti

ABSTRACT

This diploma thesis focuses on the exercising of voting rights by people with intellectual disabilities. The thesis aims to present the topic of voting rights of people with intellectual disabilities within the domestic and international legislative framework and to explore the perception of elections and voting rights from the perspective of people with intellectual disabilities by applying qualitative research. The theoretical part describes elections, voting rights, specific features of people with intellectual disabilities, and availability of the support to vote. The essential part of the diploma thesis also contains a legislative overview, which anchors the voting rights of people with disabilities. The practical part of the thesis deals with the topic of perception of elections and voting rights from the perspective of people with intellectual disabilities. The partial aims of the research are to find out: how do the people with disabilities evaluate the importance of elections; which factors influence their political choice; which knowledge about the topic of limiting the exercise of the voting right through limiting legal capacity do people with intellectual disabilities have; how do people with intellectual disabilities evaluate the availability of information and support to vote. The necessary data was obtained through the use of semi-structured interviews with selected people with intellectual disabilities.

The results of the research point to a key role of close persons (such as family or assistants in sheltered housing) and media, when it comes to gaining information about elections or choosing preferred political candidates. Some responders feel there is a lack of space for discussion and common activities in sheltered housing with the topic of elections. Considering the trust given to sheltered-housing assistants, it is recommended to integrate the topic of elections and voting into the activities organized by the sheltered housing.

KEYWORDS

Elections, Voting Right, People with Disabilities, Civil Code, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Deprivation of Legal Capacity

Obsah

Úvod	8
1 Volební právo	10
2 Osoby s mentálním postižením.....	12
2.1 Historický kontext.....	12
2.2 Pojem mentální postižení.....	13
2.3 Specifika ve vývoji osob s mentálním postižením.....	15
2.3.1 Rozumové schopnosti.....	15
2.3.2 Řeč.....	16
2.3.3 Paměť.....	16
2.3.4 Pozornost.....	16
2.3.5 Vůle a aspirace.....	17
2.3.6 Sociabilita a emoční prožívání	17
3 Závazné dokumenty, z nichž vyplývá volební právo osob se zdravotním postižením	18
3.1 Všeobecná deklarace lidských práv	18
3.2 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	19
3.3 Ústava České republiky	21
3.4 Listina základních práv a svobod.....	22
3.5 Antidiskriminační zákon.....	22
3.6 Občanský zákoník.....	23
3.7 Zákon o Veřejném ochránci práv.....	28
3.7.1 Veřejný ochránce práv a jeho aktivita zaměřená na volební právo osob s postižením.....	29

4	Podpora osob s mentálním postižením při výkonu volebního práva.....	32
4.1	Organizace podporující práva osob s mentálním postižením (se zaměřením na volební právo).....	32
4.1.1	Liga lidských práv (dále LLP).....	32
4.1.2	Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením	32
4.1.3	Quip	34
4.1.4	Národní rada osob se zdravotním postižením ČR	35
5	Vlastní výzkumné šetření	37
5.1	Cíl empirické části	37
5.2	Metodologie výzkumu	37
5.2.1	Výzkumné otázky	38
5.2.2	Výzkumný vzorek	39
5.2.3	Metody sběru dat	41
5.2.4	Sběr dat a jejich analýza	43
5.3	Analýza zjištěných údajů	47
5.3.1	Oblast důležitosti voleb a významných faktorů podílejících se na rozhodování o volbách.....	47
5.3.2	Oblast omezení svéprávnosti	53
5.3.3	Oblast získávání informací	60
5.4	Shrnutí, diskuze a doporučení pro praxi	67
	Závěr.....	75
	Seznam použitých informačních zdrojů	78
	Seznam příloh.....	85

Úvod

V oblasti volebního práva docházelo v průběhu dějin k četným změnám. Nejprve bylo volební právo výsadou pouze některých lidí dané společnosti. Bojem o volební právo procházely v průběhu 20. století různé skupiny obyvatel, z nichž nejznámější skupinou jsou nejspíše ženy. Až do současnosti sahá boj o rovnost ve volebním právu osob se zdravotním, respektive mentálním postižením. Ačkoli vznikají dokumenty zajišťující osobám s mentálním postižením rovnost ve volebním právu, stále existují nejen v České republice mechanismy, jejichž prostřednictvím mohou být za určitých podmínek osoby s mentálním postižením v tomto právu omezeny. Zároveň se však rodí také způsoby podpory osob s mentálním postižením za účelem zpřístupnění tohoto i jiných práv. Tato problematika ve společnosti postupně nabývá na významu, ani v současné době není ale podrobně prozkoumaná. Z uvedených důvodů se autorka diplomové práce rozhodla věnovat právě tomuto tématu. Dalším impulzem k tematickému zaměření diplomové práce se stal spontánní rozhovor autorky práce a klienta chráněného bydlení uskutečněný v období krátce před volbami v roce 2018.

Předkládaná diplomová práce se věnuje tématu voleb a volebního práva se specifickým zaměřením na skupinu osob s mentálním postižením. Cílem práce je uceleně představit problematiku volebního práva osob s mentálním postižením v rámci české i mezinárodní legislativy a na základě kvalitativního výzkumu pak prozkoumat oblast vnímání voleb a volebního práva osobami s mentálním postižením.

Text je rozdělen na dvě stěžejní části. První část obsahuje teoretické vymezení problematiky; představeno je základní ukotvení tématu voleb a volebního práva, autorka se postupně přesouvá k oblasti mentálního postižení a tento pojem reflektuje z hlediska historického kontextu, přičemž se věnuje i současným definicím a dnešnímu způsobu nazírání na problematiku. Podstatnou kapitolou práce je část zabývající se českými i mezinárodními legislativními dokumenty, které ukotvují volební právo osob se zdravotním, respektive mentálním postižením. S jejich pomocí tak autorka práce mapuje změny, které se v oblasti zajištění práv (s důrazem na právo volební) udály. Neméně důležitým úsekem práce je kapitola zabývající se organizacemi, které svou činností bojují za práva osob s postižením a v různé míře se věnují i tématice volebního práva osob

s mentálním postižením. Vzhledem k povaze práce autorka textu čerpala převážně z literatury českého prostředí.

Druhou část textu tvoří výzkum realizovaný autorkou diplomové práce. Přináší data, která vznikla v rámci kvalitativního výzkumu a která byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru. Výzkumný vzorek tvořilo osm klientů chráněného bydlení, většinu z nich autorka výzkumu znala z předchozího působení v chráněném bydlení v rámci její praxe či další dobrovolnické činnosti. Dílčími cíli výzkumné části práce bylo zjistit, jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb a jaké faktory mají vliv na jejich politickou volbu, jaké povědomí mají lidé s mentálním postižením o problematice omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu a jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací a podpory při výkonu volebního práva

Praktická část diplomové práce má nabídnout pohled na vnímání voleb a volebního práva očima osob s mentálním postižením. Autorka nabízí v rámci kapitoly *Analýza zjištěných údajů* postřehy klientů chráněného bydlení týkající se např. důležitosti voleb, možnosti obohacení majoritní společnosti participací osob s mentálním postižením na veřejném životě nebo v neposlední řadě postřehy související s opatřením omezení ve svéprávnosti. Jak je detailněji uvedeno v příslušných kapitolách práce, neexistuje příliš mnoho výzkumů, které by se obdobným tématem zabývaly. Nazírání této problematiky z pohledu osob s mentálním postižením je v kontextu obdobných prací unikátní.

1 Volební právo

Každý člověk se v okamžiku svého narození stává způsobilým mít práva a povinnosti. Tento soubor práv získává každé živě narozené dítě. Smrtí člověka způsobilost poté zaniká. Listina základních práv a svobod garantuje každé osobě své vlastní postavení v právním systému České republiky právě tím, že jí „činí způsobilou mít práva.“ (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 5). Způsobilost k právním úkonům neboli svéprávnost, která se pojí i s právem volit, zato vzniká zpravidla dovršením 18 let (Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, §30). Česká legislativa nemá možnost někomu upřít nabytí volebního práva. Co ale dovoluje, je stanovit překážky výkonu volebního práva, mezi něž patří omezení člověka ve volebním právu z důvodu jeho duševního stavu (Molek, 2014, s. 459).

Volby jsou jedním ze základních mechanismů, jejichž prostřednictvím společnost postavená na demokratických hodnotách projevuje většinovou vůli a řídí se jí (Klíma, 1998, s. 184). Jedná se o způsob výběru jednotlivce/jednotlivců pro výkon nějaké funkce či pozice (Krejčí, 2006, s. 39).

Volební právo je jedním ze základních politických práv, které umožňuje člověku aktivně se účastnit veřejného života a ovlivňovat svět kolem sebe. Základní lidská práva, včetně práva volebního, vznikala a byla formována uměle v průběhu kulturního vývoje a stala se určitým nárokem (Krejčí, 2006, s. 91). Důležitost volebního práva vyjádřil Nejvyšší soud USA v rozsudku *Wesberry vs. Saunders* ze dne 17. 2. 1964: „*Není ve svobodné zemi zásadnějšího práva než práva vybrat si ve volbách ty, kdo budou psát zákony, podle nichž, coby dobří občané, musejí žít. Ostatní práva, včetně těch nejzásadnějších, jsou iluzorní, pokud je právo na volby v ohrožení.*“ (cit. podle Molek, 2014, s. 417). Legislativním ukotvením volebního práva s aplikací na problematiku osob se zdravotním postižením se bude podrobněji věnovat druhá kapitola práce.

Volební právo můžeme rozdělit na právo aktivní a pasivní. Zde je důležité uvést, že ve výkonu jak aktivního, tak pasivního volebního práva je možné být omezen. Aktivní volební právo dává lidem možnost rozhodovat se jako volič mezi různými politickými kandidáty, podpořit je svým volebním hlasem, jedná se o právo volit. Tuto pravomoc získává občan České republiky dosažením 18 let (Klíma, 2017, s. 628). Význam pasivního

volebního práva spočívá nejen v možnosti být zvolen, ale už jen kandidovat na určitý mandát, stejně jako jej vykonávat. Občan může usilovat o zvolení poté, co dovrší 18 let (v případě voleb do obecních či krajských zastupitelstev), 21 let (volby do Poslanecké sněmovny či do Evropského parlamentu) nebo 40 let (volby do Senátu) či prezidentského úřadu (Klíma, 2017, s. 629; Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., čl. 57).

Volby fungují na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva (Klíma, 2017, s. 628). Antoš doplňuje ještě princip svobodných voleb a zásady poměrného zastoupení a většinového systému, přičemž všechny principy vycházejí mimo jiné z mezinárodních lidskoprávních dokumentů, jejichž naplňování a garance státem vyznačuje demokracii (Antoš, 2008, s. 11, 18, 19).

V kontextu tématu práce je nezbytné zmínit zásadu všeobecnosti. Všeobecnost volebního práva je ale v literatuře pojímána různě. Klíma ji popisuje velmi všeobecně, jako fakt, že *„každý člověk má právo volit a tím se nepřímou podílet na politickém řízení společnosti.“* (Klíma, 1998, s. 186). Antoš pak cituje Filipa (Filip in Antoš, 2008, s. 23), který tvrdí, že princip všeobecnosti znamená *„zákaz bezdůvodného vyloučení jednotlivých občanů nebo jejich skupin z účasti na svobodné volbě jejich zástupců.“* Filip už zmiňuje občany země, ke kterým se tento princip vztahuje. Stejně tak zmiňuje bezdůvodné vyloučení občanů, které je zakázáno. Z toho vyplývá, že určité vyloučení občanů může být odůvodněné. Antoš (2008, s. 24) posléze uvádí, že nahlížení na princip všeobecnosti ve smyslu *„každý člověk má právo volit“* je jakýmsi ideálem, ke kterému se politické systémy zemí v různé míře blíží, avšak se mu (minimálně prozatím) nerovnjí.

2 Osoby s mentálním postižením

Existuje mnoho různých přístupů, pojetí a nazírání na problematiku osob se zdravotním, respektive mentálním postižením. Tato pojetí se v průběhu dějin několikrát vyvíjela a měnila. V následující kapitole budou shrnuty hlavní přístupy, které dominovaly společnosti do konce 2. světové války a poté.

2.1 Historický kontext

Jedním z nich je přístup medicínský. Medicínský přístup se věnuje především zdravotnímu problému a až poté člověku, který s ním žije. Tento problém nebo také nemoc, je nutné odstranit, ideálně vyléčit (Čermák, 2012, s. 8-9).

Jiné je pojetí charitativní. Jeho typickým znakem je laskavý a milosrdný přístup k osobám s postižením (Čermák, 2012, s. 8-9).

Po 2. světové válce docházelo k postupné změně paradigmatu ve vnímání osob s postižením. Člověk s postižením je na prvním místě právě člověkem, stává se subjektem, kterému náleží lidská práva. Tyto názory příliš nesouzněly s předchozími modely, a tak byly z důvodu četné kritiky nahrazovány modelem sociálním, jenž vychází z holistického pojetí člověka. Na rozdíl od medicínského modelu je zde postižení chápáno jako důsledek společenských vlivů, které člověka zneschopňují (Šiška, 2005, s. 22). Nově vznikající sociální model se vykazuje co nejširším zapojením osob se zdravotním postižením do života běžné společnosti. Cílem práce s osobou s postižením již není oprava narušených orgánů, ani pasivní příjem pomoci, ale podpora v naplnění potenciálu člověka (Čermák, 2012, s. 8-9).

Valenta a Müller (2013, s. 13) uvádějí 4 modely péče o osoby s mentálním postižením – k již zmíněnému medicínskému a sociálnímu přidávají model podpurný, ve kterém se člověk s postižením, klient, sám vyjadřuje, rozhoduje a jeho asistent prosazuje zájmy klienta a model ekologický, v němž se klient rozhoduje sám a je podporován v rozvoji svých kompetencí.

2.2 Pojem mentální postižení

Jedním ze základních lidsko-právních dokumentů, který se tematikou osob se zdravotním postižením a jejich právy zabývá, je Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Ta již ve své preambuli říká, že zdravotní postižení je pojem, který se v průběhu času vyvíjí. Samotné postižení vzniká působením sil mezi lidmi a bariérami v prostředí či v postojích majoritní společnosti. Tímto působením sil může vznikat tlak, který potenciálně zabraňuje plnému a účinnému včlenění osob do společnosti (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, 2006, s. 1).

Úmluva dále vymezuje pojem osoby se zdravotním postižením. Jedná se o osoby, které mají *„dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.“* (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, 2006, s. 3).

Instruktažní manuál k Úmluvě vydaný OSN, popisuje několik možných příkladů vzniku zdravotního postižení, které vzniká interakcí člověka s prostředím, ve kterém žije. Představme si člověka, který se pohybuje za pomoci invalidního vozíku. Žije ve městě, jehož budovy jsou dostupné a přístup společnosti k bezbariérovým úpravám a lidem pohybujícím se s pomocí invalidního vozíku je pozitivní. Tento člověk má stejnou možnost zapojení se do života místní komunity jako kdokoli jiný. Nemusí tak být v daném kontextu zásadně handicapován. Na druhém pólu může být např. osoba s poškozením intelektu, která je omezena ve svéprávnosti – není způsobilá volit a být volena. Tento faktor z prostředí může způsobovat sociální vyloučení člověka, a tím také posléze vzniká ono znevýhodnění (United Nations, 2014, s. 7).

Podobnému uchopení pojmu postižení se věnuje mnoho autorů. Již Šiška (2005, s. 12) uvádí přístupy, které pracují s problematikou etiketizace osob s postižením, příp. s mentální retardací jako sociálně vykonstruovanou kategorií. Také Černá (2015, s. 80-81) se ve své knize věnuje modelu podpory, jež využívá zhodnocení potřeb osob v interakci s jejich prostředím. Eliminace sociálního vyloučení a podpora člověka v jeho společenských situacích je tak úkolem organizací zajišťující sociální služby pro osoby s mentálním postižením.

Existuje mnoho dalších definicí, jimiž se vědci snaží obsáhnout problematiku mentálního postižení.

Světová zdravotnická organizace (2016, s. 244) definuje mentální retardaci jako „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti.“

Švarcová (2011, s. 29) vymezuje mentální postižení jako „trvalé snížení rozumových schopností, které vzniklo v důsledku poškození mozku nebo nedostatečné funkce centrální nervové soustavy.“ Přidává tedy důležitý prvek v charakteristice postižení – jeho stálost.

Vágnerová (2014, s. 273) píše o vrozeném postižení „rozumových schopností, které se projevuje neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit.“ V této definici je tedy zdůrazněn aspekt vrozenosti a kontaktu s okolím, se společností.

Černá (2015, s. 76) zmiňuje obtížnost charakterizace takto široké cílové skupiny a nabízí rozličné definice se zaměřením se na kritéria aktuálního pásma inteligence, biologických faktorů, sociálních faktorů či kombinujících více různých hledisek. Uvádí mimo jiné definice AAIDD.

Americká asociace pro intelektová a vývojová postižení (AAIDD) charakterizuje mentální postižení výraznými obtížemi ve dvou oblastech – v intelektové schopnosti a adaptivním chování, které vznikají před 18. rokem života. Intelektové schopnosti zahrnují např. učení, myšlení nebo řešení problémů. Jedním ze způsobů, jak lze měřit intelektové schopnosti, je IQ test. Adaptivní chování je také měřitelné standardizovanými testy. Vyznačuje se souborem koncepčních, sociálních a praktických dovedností, které se jedinec naučil a uplatňuje je v každodenním životě. Mezi koncepční dovednosti patří použití jazyka, gramotnost či porozumění pojetí času, peněz a čísel. Sociálními dovednostmi se rozumí navazování sociálních kontaktů, sociální odpovědnost, sebeúcta, důvěřivost či naivita, stejně jako schopnost řešit problémy, řídit se pravidly, dodržovat zákony a vyhýbat se viktimizaci. Praktické dovednosti jsou vymezeny jako aktivity každodenního života, pracovní dovednosti, schopnost základní zdravotní péče,

samostatného dopravování se, dodržování časového plánu, bezpečnosti, použití peněz či telefonu (AAIDD, online, cit. 2020-02-03).

Současným trendem v definování zdravotního postižení je tematizace společenských bariér, následkem kterých postižení může vznikat. Současně ale zcela nezmizel pohled, který zohledňuje biologické, vývojové a další charakteristiky. Definice jsou rozmanité. Jejich společným znakem bývá především snížená intelektová schopnost.

2.3 Specifika ve vývoji osob s mentálním postižením

Jak už bylo uvedeno, definice mentálního postižení se velmi různí a nejinak je tomu u specifík ve vývoji osob s mentálním postižením. Jedná se o velmi různorodou skupinu osob, z nichž každá je zcela jedinečná. Ve speciální pedagogice nepracujeme s diagnózou, ale s člověkem, s klientem, který má za sebou svou vlastní unikátní zkušenost. Přesto si můžeme všimnout znaků, které se častěji vyskytují právě u osob s mentálním postižením. Tato kapitola bude zaměřena na psychosociální determinanty, které mohou mít vliv na výkon volebního práva.

I Černá (2015, s. 76) tvrdí, že charakterizovat takto obšírnou cílovou skupinu je obtížné právě kvůli tomu, že lidé se ze své podstaty navzájem odlišují. Právě psychické procesy v oblasti myšlení, vnímání, paměti apod., jsou závislé nejen na hloubce postižení, ale také na dalších faktorech. Mezi tyto faktory patří věk člověka, míra podnětnosti sociálního prostředí, ve kterém žije, např. se jedná o různé zkušenosti, které člověk v průběhu života nabyt, stejně jako způsob výchovy. S ohledem na výše uvedené se další kapitoly věnují zásadním fenoménům, o kterých se často v souvislosti s osobami s mentálním postižením mluví. Příčinou zmíněných narušených funkcí bývá porucha centrální nervové soustavy, která může způsobit vznik mentálního postižení.

2.3.1 Rozumové schopnosti

Rozumové schopnosti nebo také inteligence jsou hlavním hodnotícím kritériem při diagnostice mentálního postižení. Inteligenci je možné definovat jako „*schopnost myslet, učit se a na základě těchto procesů se adaptovat na požadavky prostředí.*“ (Černá, 2015, s. 77). Vágnerová (2014, s. 276) uvádí jako hlavní znaky mentálního postižení nedostatečný rozvoj myšlení, omezenou zvědavost a také snazší ovlivnitelnost. Myšlení

bývá stereotypní, rigidní, ulpívavé a jen málo flexibilní. Osoba s mentálním postižením často přemýšlí příliš konkrétně. Dle Valenty a Müllera (2013, s. 51) nemusí být schopna generalizace či vyšší abstrakce, chyby se objevují také v analýze a syntéze. Úsudky mohou být nepřesné, myšlení nekritické. Švarcová (2011, s. 34) zdůrazňuje aspekt zhoršené schopnosti adaptace – jedná se o ztížené přizpůsobování se novým podmínkám, orientaci v neznámém prostředí nebo např. navazování kontaktu s neznámými lidmi.

2.3.2 Řeč

S myšlením přímo souvisí řeč, jež je nástrojem myšlení. Narušena může být ve všech jazykových rovinách, ve schopnosti porozumění, zpracování slyšeného, schopnosti tvorby řeči i samotného provedení (Valenta, Müller, 2013, s. 51). Švarcová (2011, s. 47) uvádí nedostatečnou slovní zásobu a vyjadřovací neobratnost. Dle míry postižení může být řeč omezena či zcela chybět.

2.3.3 Paměť

Paměť je schopnost, díky níž dokážeme uchovávat informace získané předešlou zkušeností. Proces zapamatování je velmi složitý, musíme pochopit skutečnost, vybrat si z informací tu, která je pro nás důležitá, zjistit, jaký je mezi informacemi vztah a zařadit je do naší stávající soustavy zkušeností, vzpomínek, tedy představ. Osoby s mentálním postižením si musí zpravidla poznatky osvojovat delší dobu, aby došlo k zapamatování. Mají spíše mechanickou paměť. Rychle zapamatované zapomínají, a tak je třeba nabyté dovednosti a vědomosti často procvičovat a tím i upevňovat. Vědomosti často nejsou schopny uplatnit v praktickém životě (Valenta, Müller, 2013, s. 51, 52).

2.3.4 Pozornost

Pozornost osob s mentálním postižením se vyznačuje nestálostí a snadnou unavitelností. Velmi důležitým prvkem při práci či učení je proto relaxace (Valenta, Müller, 2013, s. 52).

2.3.5 Vůle a aspirace

U lidí s mentálním postižením se často vyskytuje dysbulie (porucha vůle) a abulie (nedostatek vůle). Je možné, že je aspirace člověka s mentálním postižením vychýlena jedním směrem. Jedná se o nižší aspiraci, podhodnocování sám sebe, nebo vyšší aspiraci, nadhodnocování sebe samého (Valenta, Müller, 2013, s. 53). Švarcová (2011, s. 47, 61) doplňuje nedostatečný rozvoj sebereflexe. Zmiňuje také souvislost se sugestibilitou, tvrdohlavostí, neiniciativností jako s projevy nezralé osobnosti. Vágnerová (2014, s. 282) dodává, že hodnocení sebe sama, sebereflexe, neodpovídají realitě.

2.3.6 Sociabilita a emoční prožívání

Černá (2015, s. 118) zmiňuje oblasti, na které se je v rámci diagnostiky třeba soustředit: vztahy (sám k sobě, k ostatním lidem a ke svému postižení), chování na veřejnosti, míra potřeby sociálního kontaktu. Dále se zaměřuje na impulzivitu, spontánnost, tendenci k agresivnímu chování, převažující emoční ladění. Valenta a Müller (2013, s. 52) navíc dodávají i možnou citovou otevřenost, egocentrické zaměření, netlumenou intenzitu emocí včetně agresivity, úzkostnosti či pasivity.

Dalšími projevy mohou být: zvýšená závislost na rodičích, infantilnost osobnosti, zvýšená potřeba uspokojení a bezpečí, ulpívání na detailech (Valenta, Müller, 2013, s. 49).

Každý člověk je jiný. Nejinak tomu je i u osob s mentálním postižením, které tvoří jednu z nejpočetnějších skupin mezi osobami s postižením (Švarcová, 2011, s. 45). Typickým znakem osob s mentálním postižením je snížení rozumových schopností. Jejich život ale může ovlivňovat i např. zhoršená paměť, nestálá a unavitelná pozornost či poruchy emočního prožívání. Podporou lidí s postižením k jejich aktivnímu způsobu života je pak možné pozitivně ovlivňovat jejich zapojení a uplatnění ve společnosti.

3 Závazné dokumenty, z nichž vyplývá volební právo osob se zdravotním postižením

V následující kapitole jsou představeny vybrané oficiální dokumenty, které se věnují lidským právům, respektive volebnímu právu osob se zdravotním postižením. Jednat se bude jak o dokumenty zahraniční, které platí v několika různých zemích světa a k jejichž dodržování se Česká republika svým podpisem zavázala, tak o dokumenty tuzemské. Ve světovém kontextu se mluví mj. o úmluvách a deklaracích. Úmluva je dokument, který se ratifikací stává pro onen stát právně závazný, stát je pak povinen naplnit její cíle (Ministerstvo životního prostředí, online, cit. 2019-11-21). Deklarace avšak, jak lze rozpoznat již z názvu, má pouze deklarativní charakter - nedisponuje žádnou právní platností a není pro dané státy závazná (Tomeš, Koldinská, 2003, s. 245). Pouze tak ukazuje na společnou vůli v dané problematice.

3.1 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv je jedním z klíčových a základních lidskoprávních dokumentů. Deklarace byla přijata OSN v roce 1948, a ačkoli nemá jakožto deklarace žádnou právní závaznost, stala se bází pro mezinárodní lidskoprávní úmluvy (Tomeš, Koldinská, 2003, s. 24).

Deklarace se zabývá celým spektrem lidských práv, a to právy občanskými, hospodářskými, sociálními, kulturními, ale i politickými (Tomeš, Koldinská, 2003, s. 24). Právě mezi politická práva obsažena v Deklaraci patří i volební právo, kterému se věnuje 21. článek. Dle Deklarace má každý právo účastnit se vlády své země, a to přímo nebo prostřednictvím zástupců, kteří jsou svobodně voleni. Lid se má podílet na vládní moci tím, že svou vůli vyjádří prostřednictvím pravidelně konaných voleb, které se zakládají na všeobecném a rovném hlasovacím právu (Všeobecná deklarace lidských práv, 1948).

Od vzniku deklarace uplynula doba už téměř tři čtvrtě století. Je proto nutné dívat se na dokument v jeho historickém kontextu. Dokument sice deklaruje všeobecné a rovné hlasovací právo pro všechny osoby, ale v roce 1948, kdy byla Deklarace vydána, náleželo volební právo ženám jen v 91 zemích (Informační centrum OSN, 2018). Jednalo se tedy opravdu o dokument právně nezávazný, politický, který se stal v následujících

letech inspirací a dal vzniknout dalším úmluvám a dokumentům, které už právně závazné jsou.

3.2 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Druhá polovina 20. století byla obdobím, ve kterém postupně vznikalo několik lidskoprávních dokumentů zajišťujících ochranu různým skupinám osob, které z nějakého důvodu vyžadují zvýšenou pozornost. Jednalo se např. o děti, ženy či etnické menšiny a o dokumenty Úmluva o právech dítěte z roku 1989, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979 nebo např. Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin, která vznikla roku 1990. Cílové skupině osob se zdravotním postižením se věnovaly již před vznikem Úmluvy dva dokumenty popisující podobnou tematiku, které ale nebyly nijak právně závazné - jednalo se o Deklaraci OSN o právech lidí s mentálním postižením z roku 1971 a o Deklaraci práv zdravotně postižených osob, která vznikla roku 1975. Ty ale nebyly závazné, a tak neměly žádnou právní vymahatelnost. I z tohoto důvodu zůstávaly osoby se zdravotním postižením ve společnosti neviditelné a přehlížené, což mohlo zvyšovat pravděpodobnost, že u nich bude docházet k porušování lidských práv (United Nations, 2014 s. 22).

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením je prvním právně závazným dokumentem, který se komplexně věnuje speciálně této problematice. Úmluva byla vydána v roce 2006 a je dokumentem, který si klade za cíl prosazovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všem lidem s postižením. Dále usiluje o podporu respektu lidské důstojnosti každého člověka s postižením. Tato Úmluva nezavádí žádná nová práva, která by náležela jen lidem s postižením, která by měli navíc. Úmluva aplikuje již známá a všeobecně uznaná práva specificky na tuto cílovou skupinu (United Nations, 2014, s. 23, 31).

Volebnímu právu osob se zdravotním postižením a celkově účasti v politickém životě a životě společnosti se věnuje 29. článek Úmluvy. Právě v tomto článku smluvní státy „zaručí osobám se zdravotním postižením politická práva a příležitost užívat tato práva na rovnoprávném základě s ostatními.“ (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, 2006, s. 20).

Smluvní státy mají podle Úmluvy (2006, s. 20) dále povinnost zajistit, aby se osoby se zdravotním postižením „*mohly účinně a plně, na rovnoprávném základě s ostatními, podílet na politickém a veřejném životě, přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců, včetně práva a možnosti volit a být volen.*“ Toho docílí tím, že zajistí, aby byly „*volební postupy, zařízení a materiály vhodné, přístupné a snadno srozumitelné a použitelné.*“ (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, 2006, s. 20). Z uvedeného přímo plyne, že právě lidé s mentálním postižením, kteří potřebují informace o volbách zpřístupnit a zjednodušit, mají právo tyto dostupné materiály získat.

Dalším prostředkem k dosažení tohoto cíle je ochrana práva občanů se zdravotním postižením „*hlasovat v tajném hlasování ve volbách a veřejných referendech bez zastrahování, kandidovat ve volbách, účinně zastávat úřad a vykonávat všechny veřejné funkce na všech úrovních řízení státu.*“ Umožňují také „*používání podpůrných a nových technologií, pokud je to vhodné.*“ Stát zaručí svobodné vyjádření vůle občana jakožto voliče. V případě, že je to nezbytné a pokud o to osoba se zdravotním postižením požádá, je možné, aby získala podle svého vlastního výběru asistenci při volbě. Stát se ratifikací úmluvy také zavazuje k aktivnímu rozvoji prostředí, ve kterém mají lidé se zdravotním postižením možnost plně a účinně spolupracovat se státní správou. Zpravidla je podporováno, aby se tyto osoby účastnily veřejných akcí na rovném základě s ostatními, bez toho, aby byly diskriminovány. Mezi takové akce dle úmluvy patří i účast v „*nevládních organizacích a sdruženích zapojených do veřejného a politického života země a účasti na činnosti a řízení politických stran.*“ Lidé se zdravotním postižením mají být také podporováni v aktivitách zahrnujících zakládání a vstup do organizací osob se zdravotním postižením, stejně jako reprezentace osob se zdravotním postižením na národní, regionální a místní úrovni (Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, 2006, s. 20).

Obecný komentář k článku 12: Rovnost před zákonem Úmluvy, který byl vypracován v roce 2014, se vyjadřuje mimo jiné i k tématu účasti osob se zdravotním postižením v politickém životě a životě společnosti. Podle něj bývá odepírání či omezování právní způsobilosti používáno i k odepření účasti osob se zdravotním postižením v politickém životě, především se jedná o právo volit. Podle Úmluvy však nesmí být

schopnost osoby činit rozhodnutí odůvodněním a ospravedlněním jakéhokoli zamezení ve výkonu politických práv (jako je právo volit či právo být volen) lidí se zdravotním postižením (Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, 2014).

Česká republika Úmluvu ratifikovala ihned mezi prvními zeměmi, a to v roce 2007. V předkládací zprávě k návrhu na ratifikaci bylo mimo jiné napsáno, že *“Legislativa České republiky již nyní stanoví vysoké standardy ochrany lidských práv osob se zdravotním postižením. Z toho důvodu nebyla v souvislosti s ratifikací Úmluvy v rámci mezirezortního projednávání identifikována potřeba legislativní změny nebo úpravy. Problematiku zastupování osob se zdravotním postižením při právních úkonech řeší probíhající rekodifikace občanského zákoníku ve smyslu ustanovení Úmluvy.”* (Vláda ČR, 2009, s. 5). Čeští politici tímto vyjádřili vysoký standard ochrany lidských práv osob se zdravotním postižením v zemi. Rekodifikací občanského zákoníku se opravdu pozice osob s postižením oproti minulosti zlepšila. Dříve byly osoby s postižením často zcela zbavovány svých práv (způsobilosti k právním úkonům), ke kterým náleželo automaticky i volební právo. Úkolem soudu je nyní jasně specifikovat oblasti, ve kterých omezí danému člověku svéprávnost. Mnohdy jim tedy právo účastnit se voleb zůstává. Další kapitoly diplomové práce se budou věnovat mj. tomu, že k omezení svéprávnosti ve volebním právu ale v České republice stále dochází, přestože je tato skutečnost v rozporu s Úmluvou.

3.3 Ústava České republiky

Zákon stanovuje, že právo volit nabyde občan České republiky dovršením 18 let. V Ústavě je také ukotven způsob provedení voleb v ČR a to takto: volby *“se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva.”* (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., čl. 18).

Stát uvedené zásady volebního práva vysvětluje. V souvislosti s tématem této práce se text nadále věnuje především zásadě všeobecnosti. Všeobecnost umožňuje volit všem zletilým občanům ČR, a to bez jakýchkoli omezení, která se týkají rasy, barvy pleti, jazyka, pohlaví, náboženství, příslušnosti k národu nebo k národnosti, politického nebo jiného smýšlení, sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení (Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, online, cit. 2019-10-19). Z tohoto vysvětlení vyplývá, že všichni zletilí občané ČR, bez ohledu na jejich rasu, náboženství, majetek atd., viz výše

uvedené, smí volit. Jedná se o téměř standardní výčet atributů, který bývá uváděn v lidskoprávních dokumentech, kvůli potenciálně se vyskytující diskriminaci ve společnosti. V tomto výčtu ale chybí např. právě skupina osob se zdravotním postižením. Výše uvedený výčet není a nemůže být definitivní. Ve výčtu není zmíněn ani např. vysoký věk a neznamena to, že by lidé starší určitého věku nemohli chodit v naší společnosti k volbám. Stejně tak to automaticky nemusí znamenat, že by osoby se zdravotním postižením měly být omezeny ve volebním právu.

3.4 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je jedním z dalších dokumentů součástí ústavního pořádku České republiky. Listina vychází z několika mezinárodních textů, mezi které patří např. již zmíněná Všeobecná deklarace lidských práv. Listina je katalogem nejzákladnějších práv či svobod, neobsahuje všechna práva, která jsou státem chráněna, jen ta primární, nejpodstatnější, ze kterých ostatní práva mohou vycházet. Tato práva náleží každému člověku už od narození. Jsou nezrušitelná, věčná (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 1996, s. 69). Mezi základní práva, která náleží všem lidem a jsou potvrzena v Listině základních práv a svobod, patří např. právo na život, na zachování lidské důstojnosti nebo na svobodu. Je zde také zakotveno volební právo. To je podle Listiny (stejně tak jako podle Ústavy) všeobecné a rovné, vykonává se tajným hlasováním. Občané mají přístup k voleným a jiným veřejným funkcím, a to za rovných podmínek. Listina tedy nabízí podobné ukotvení volebního práva jako Ústava (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod).

3.5 Antidiskriminační zákon

Další legislativou, která vznikla v českém prostředí a věnuje se mimo jiné tematice práv osob se zdravotním postižením, je antidiskriminační zákon. Zákon vyjmenovává a vysvětluje jednotlivé druhy diskriminace, určuje přípustné formy rozdílného zacházení a stanovuje možné právní prostředky ochrany před diskriminací. Přímá diskriminace je pro účely antidiskriminačního zákona *„jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální*

orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru, ...“ Přičemž na zdravotní postižení se v tomto zákoně nahlíží jako na „tělesné, smyslové, mentální, duševní nebo jiné postižení, které brání nebo může bránit osobám v jejich právu na rovné zacházení v oblastech vymezených tímto zákonem; přitom musí jít o dlouhodobé zdravotní postižení, které trvá nebo má podle poznatků lékařské vědy trvat alespoň jeden rok.“ (Zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon, § 2, § 5).

Z výše uvedeného vyplývá, že omezení volebního práva lidem s mentálním postižením, a to na základě jejich mentálního postižení, by mohlo být přímou diskriminací.

3.6 Občanský zákoník

Jedním z hlavních dokumentů české legislativy, které se zabývají právy osob s postižením, je občanský zákoník. Ten mimo jiné definuje základní opatření při narušení zletilého právně jednat, stejně jako omezení svéprávnosti.

Nový občanský zákoník nabyl účinnosti roku 2014 a obsáhnul mnoho změn v oblasti práv osob s postižením. Tou nejzřejmější je zrušení institutu zbavení způsobilosti k právním úkonům. Soud měl pravomoc zbavit někoho svéprávnosti od roku 1964 do konce roku 2013 a to v případě, že osoba s trvalou duševní poruchou zcela nebyla schopna činit právní úkony. V případě, že osoba kvůli své trvalé duševní poruše, nadměrnému užívání alkoholických nápojů, jedů nebo omamných prostředků nebyla schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezil a toto omezení soud také určil. Soud zbavení či omezení způsobilosti měnil či rušil pouze v tom případě, že se změnily či přestaly být aktuální důvody, kvůli kterým rozhodnutí učinil (Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník).

Změny v občanském zákoníku byly reakcí na Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením, ale také na Ústavu České republiky a Listinu základních práv a svobod (Doušová, 2014). Do obsahu nového občanského zákoníku byly zapracovány i myšlenky Ústavního soudu. V komentáři k novému občanskému zákoníku je citováno rozhodnutí IV. ÚS 412/04, ve kterém je kladen důraz na ochranu a šetření práv jednotlivce, které vychází už z českého Ústavního zákona. Všechna základní lidská práva mají svou bázi založenou na zásadě lidské důstojnosti, která neumožňuje, aby se s člověkem zacházelo jako

s předmětem. Lidská důstojnost je v Ústavě ČR deklarována jako nedotknutelná hodnota. Listina základních práv a svobod pak garantuje rovnost lidí v důstojnosti a subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti. Rozhodnutí ústavního soudu se také vyjadřuje k opatření omezení svéprávnosti. *„Omezení svéprávnosti je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity omezovaného, který je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných čl. 5 a čl. 10 odst. 1 a 2 LPS.“* (Lavický a kol., 2014, s. 274).

Vnímání smyslu takovýchto opatření se v průběhu času vyvíjelo. Dříve bylo omezení či zbavení svéprávnosti (či způsobilosti k právním úkonům) vnímáno jako prostředek k ochraně společnosti před lidmi, kteří jsou duševně nemocní. Tento přístup se ale postupně proměňoval. Mnoho odborníků začalo věřit, že prostřednictvím omezení svéprávnosti má dojít k ochraně společenského zájmu spolu s ochranou člověka trpícím duševní poruchou. V současné době je cílem ochrany zájem člověka, který je opatřením omezen. Tím zásadním kritériem pro rozhodnutí o omezení svéprávnosti člověka je pouze zájem člověka, kterého se omezení týká (Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák in Lavický a kol., s. 275).

Nový občanský zákoník zavádí institut omezení svéprávnosti, k němuž dochází pouze v případě, že opatření, která jsou mírnější a také omezují v menší míře, nedostačují (Doušová, 2014). Mezi tato opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat patří předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti. Předběžné prohlášení je dokument sepsaný člověkem, který očekává u své osoby v budoucnosti nezpůsobilost právně jednat. Prostřednictvím tohoto prohlášení může určit, jakým způsobem by měly být jeho záležitosti spravovány, popř. aby byly spravovány určitou osobou, nebo také aby se určitá osoba stala v budoucnosti jeho opatrovníkem. Dalším opatřením je nápomoc při rozhodování. Podpisem smlouvy si může osoba s duševní poruchou ujednat s podpůrcem či podpůrci poskytování podpory. Podpůrce má být nápomocen podporovanému při právních jednáních, nesmí svým jednáním ohrozit jeho zájmy nebo se na jeho úkor bezdůvodně obohatit. Posledním podpůrným opatřením definovaným občanským zákoníkem je zastoupení členem domácnosti. Pokud nemůže podporovaný z důvodu duševní poruchy samostatně právně jednat, může využít možnosti

být zastoupen svým potomkem, předkem, sourozencem, manželem či partnerem, nebo také jinou osobou, která s podporovaným minimálně tři roky žila ve společné domácnosti. Pokud se zastupováním člověk nesouhlasí, stačí nesouhlas vyjádřit a k zastupování nedojde. Je nutné, aby vznik zastoupení schválil soud. Ten také zjišťuje, zda zastupovaný se zastupováním souhlasí. Zástupce jedná v běžných záležitostech, zpravidla může také nakládat s financemi zastupovaného, ale pouze v měsíční sumě nepřesahující výši životního minima jednotlivce. Zástupce nesmí souhlasit se zásahem do tělesné či duševní integrity člověka, která by měla trvalé následky (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Teprve pokud by výše uvedená opatření nestačila a pokud by člověku jinak hrozila závažná újma, je při splnění dalších podmínek možné, aby soud omezil svéprávnost člověka. Test proporcionality slouží jako vodítko k tomu, zda přistoupit k omezení svéprávnosti. Jedná se o tři základní kroky:

1. Je cíl který sledujeme legitimní? Je tento cíl nezbytný ve svobodné demokratické společnosti?
2. Existuje racionální spojení mezi tímto cílem a mezi prostředky, které jsou k prosazení cíle vybrané?
3. Můžeme použít jiné prostředky, které by méně (či vůbec) zasahovaly do základního práva člověka (Lavický a kol., 2014, s. 277)?

Využitím těchto mírnějších opatření v praxi se zabývá několik organizací. Liga lidských práv je jednou z nich. Po zavedení nového občanského zákoníku v roce 2014 organizace monitorovala, do jaké míry soudy využívají nových institutů podporovaného rozhodování. Ve své výroční zprávě však konstatuje, že se prozatím jednalo pouze o formální změnu. Za příčinu uvádí nedostatečně důkladné školení a jen malé povědomí o změnách (Liga lidských práv, online, cit. 2020-02-01a).

Na podobný problém narazila Anna Šabatová, někdejší ombudsmanka, spolu se spolupracujícími organizacemi v roce 2019, kdy bylo jako jeden z podnětů v oblasti podpůrných opatření v rámci rovnosti před zákonem uvedeno nedostatečné povědomí o méně omezujících opatřeních a jejich nízké využívání (Veřejný ochránce, 2020).

Zákon dává soudu povinnost dotyčného člověka během soudního procesu zhlédnout. Tento postup zabraňuje soudu rozhodnout pouze na základě informací ze spisu. Je důkazem toho, že v případě rozhodování o takto důležitém zásahu do práv člověka je třeba jednat na základě většího množství podkladů, včetně osobního kontaktu s člověkem (Lavický a kol., 2014, s. 275).

Soud má povinnost zaobírat se rozsahem a schopnostmi člověka postarat se o své vlastní záležitosti. Soud se musí také zabývat tím, zda u člověka existuje duševní porucha, která není pouze přechodného rázu a která zapříčiňuje nemožnost posuzovaného právně jednat (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník). Ukazatelem toho, do jaké míry se člověk zvládne postarat o své vlastní záležitosti, může být podle Doušové např. skutečnost, zda žije sám, zda je schopen vykonávat různé denní úkony, jako je např. nákup, zaplacení nájmu atd., sám či zda k nim potřebuje dopomoc. Jeho finanční návyky mohou být také určující, důležité je poznat, zda je dotyčný schopen se živit sám, jak hospodaří, či zda svými rozhodnutími nepřivádí sám sebe do finančních potíží. Je nepochybné, že se při posuzování dbá na individuální zhodnocení situace každého člověka, reflektují se jeho práva a jedinečnost (Doušová, 2014). Soud má možnost poznat rozsah a stupeň neschopnosti člověka postarat se o své záležitosti, pokud bude vědět, jaké záležitosti musel člověk doposud řešit, jak se s nimi vypořádal a jaké mělo jeho jednání důsledky (Lavický a kol., 2014, s. 276).

Soud pak může na základě svých poznatků rozhodnout o omezení svéprávnosti člověka v určitém rozsahu (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník). Jedním z klíčových podkladů pro rozhodnutí soudu je znalecký posudek. Soud také obvykle vyslýchá posuzovaného, jeho opatrovníka a ošetřujícího lékaře. Zcela nedostatečné by bylo, pokud by soud rozhodoval pouze na základě závěrů znaleckého posudku (Lavický a kol., 2014, s. 289).

Prakticky soud sdělí, že bude člověk omezen při určitých právních jednáních. Může se jednat např. o schopnosti nakládání s majetkem, jehož hodnota přesahuje 500 Kč, nebo o uzavírání smluv o finančních produktech (Doušová, 2014). Soud také určuje, zda bude omezení svéprávnosti platit pouze na dobu nezbytně nutnou k vyřízení určité záležitosti nebo na jiný časový úsek. Maximální doba platnosti omezení svéprávnosti je 3 roky,

respektive 5 let a to v případě, v němž je zjevné, že se v tomto časovém úseku stav člověka nezlepší. Po uplynutí této doby právní účinky omezení zanikají. Pokud v té době probíhá řízení o prodloužení doby omezení, pak trvá platnost původního rozhodnutí až do rozhodnutí nového. Maximálně se může ale jednat o provizorní dobu jednoho roku (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Soud v rozhodnutí také jmenuje opatrovníka člověku, který je omezen ve svéprávnosti. Při jeho výběru bere v potaz přání opatrovance, zároveň ale není možné, aby se opatrovníkem stal člověk, který provozuje zařízení, ve kterém opatrovanec pobývá nebo jehož služby opatrovanec využívá. To, že je člověk omezen ve svéprávnosti, neznamená, že by ztrácel právo samostatně právně jednat v běžných každodenních situacích (Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Při přechodu na nový občanský zákoník byl zcela zrušen institut zbavení svéprávnosti. Se vznikem nového zákoníku se všechny osoby, které byly zbaveny způsobilosti k právním úkonům, považují za osoby omezené ve svéprávnosti. Do konce roku 2016 měly soudy povinnost u těchto osob prozkoumat jejich situaci a rozhodnout o tom, v jakých právních úkonech jsou tyto osoby omezené ve svéprávnosti. Po tomto datu by se na tyto osoby nahlíželo jako na osoby plně svéprávné (Doušová, 2014).

Jen v roce 2017 soud omezením svéprávnosti zabránil volit téměř dvěma tisícům občanů. Jedná se o každého pátého člověka z těch, kterým byla soudně upravována svéprávnost (Quip, 2018).

Jak z výše uvedeného plyne, s přijetím nového občanského zákoníku se změnilo celkové pojetí práv osob s mentálním postižením. Dříve byli lidé s postižením často paušálně zbaveni svých práv, mezi která patřilo právě také právo volební. V současnosti mají někteří lidé s mentálním postižením omezenou svéprávnost v soudem přesně definovaných oblastech. V mnoha případech tedy volit mohou. Omezit člověka ve svéprávnosti je možné pouze za určitých podmínek, např. pokud by člověku jinak hrozila závažná újma. Konkrétní příklad reálné újmy hrozící z odevzdání volebního hlasu literatura už neuvádí.

3.7 Zákon o Veřejném ochránci práv

Veřejný ochránce práv (dále ochránce) neboli ombudsman má za úkol chránit osoby „*před jednáním úřadů a dalších institucí vykonávajících státní správu*“ a to v případě, že toto jednání rozporuje právu; že je jednání nesprávné a neodpovídá principům demokratického státu, ačkoli právu samotnému neodporuje anebo pokud jsou zmíněné orgány nečinné (Veřejný ochránce, online, cit. 2020-01-27). Na ochránce se tedy mohou obrátit a obracejí se i osoby s postižením ve výše uvedených případech, které často souvisejí např. s omezováním svéprávnosti. Od roku 2018 má navíc ochránce povinnost monitorovat naplňování práv plynoucích z Úmluvy o právech lidí s postižením (Veřejný ochránce, online, cit. 2020-01-27).

Zákonem o Veřejném ochránci práv jsou ustanoveny činnosti, které veřejný ochránce práv vykonává, a také je v něm řečeno, jaká jsou jeho zvláštní oprávnění či povinnosti. Dle tohoto zákona má ochránce zabezpečit ochranu osobám před jednáním úřadů a institucí v případě, že by toto jednání bylo v rozporu s právem, s principy demokratického právního státu a dobré správy, či naopak v případě jejich pasivity. Touto činností pak podporuje ochranu základních práv a svobod. Ochránce má mnoho úzejí zaměřených povinností. V kontextu této práce zmíním např. povinnost o sledování naplňování mezinárodní smlouvy, která upravuje práva osob se zdravotním postižením. Tato povinnost ochránce platí nově od roku 2018 (Zákon č. 349/1999 Sb. o Veřejném ochránci práv ve znění novelizace Zákonem č. 198/2017 Sb.). Česká republika se v roce 2009 zavázala ratifikací Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením k zřízení nezávislého orgánu, který se bude věnovat problematice práv osob s postižením. Touto změnou v zákoně své povinnosti dostála (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 7). Ochránce s cílem podpory práv osob s postižením „*podporuje naplňování práv osob se zdravotním postižením a navrhuje opatření směřující k jejich ochraně, provádí výzkum, zveřejňuje zprávy a vydává doporučení k otázkám souvisejícím s naplňováním práv osob se zdravotním postižením a zajišťuje výměnu dostupných informací s příslušnými zahraničními a mezinárodními subjekty.*“ (Zákon č. 349/1999 Sb. o Veřejném ochránci práv ve znění novelizace Zákonem č. 198/2017 Sb., § 21c). K naplnění výše uvedeného zřídí ochránce poradní orgán, se kterým spolupracuje. Členy tohoto orgánu jsou právě

osoby se zdravotním postižením a další lidé, kteří hájí práva a zájmy osob se zdravotním postižením (Zákon č. 349/1999 Sb. o Veřejném ochránci práv ve znění novelizace Zákonem č. 198/2017 Sb.).

3.7.1 Veřejný ochránce práv a jeho aktivita zaměřená na volební právo osob s postižením

Ve zprávě Monitorování práv lidí s postižením 2018 můžeme sledovat činnost ochránce jako monitorovacího orgánu Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením ve svém prvním roce činnosti (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 8). Ve zprávě je popsán průběh několika výzkumných šetření, která jsou vykonávána ochráncem spolu s poradním orgánem. Současným veřejným ochráncem je Stanislav Křeček, který nahradil 19. 2. 2020 ve výkonu funkce Annu Šabatovou, která působila na tomto postu od roku 2014 (Veřejný ochránce práv, 2014; Veřejný ochránce práv, 2020b).

V roce 2018 bylo v rámci monitoringu provedeno několik výzkumů zabývajících se aktuálními tématy z oblasti práv osob s postižením. Jednalo se např. o Výzkum dostupnosti sociálních služeb pro děti a dospělé s poruchou autistického spektra a významnými problémy v chování, Výzkum k problematice omezování svéprávnosti a dalších podpůrných opatření anebo právě o Výzkum v oblasti výkonu volebního práva lidí s postižením. Tento výzkum časově i tematicky navazuje na říjnové komunální volby do zastupitelstev roku 2018. Prostřednictvím výzkumu se zjišťovalo, zda se voleb zúčastnili i klienti pobytových sociálních služeb, obzvláště klienti, kteří jsou omezeni ve svéprávnosti. V rámci tohoto výzkumu se hovořilo s klienty i pracovníky sedmi domovů pro osoby se zdravotním postižením, došlo také ke studiu dokumentace. V proběhlém výzkumu se zjistilo, že někteří klienti nemohli volit, ačkoli v oblasti volebního práva nebyli omezeni. Jiní klienti naopak v oblasti volebního práva omezeni jsou, a přesto volili. Výzkum zjistil i to, že některá zařízení své klienty záměrně neinformovala o volbách. Zařízení nemají podle závěrů výzkumu vytvořeny metodické materiály a postupy, které by se zaměřovaly na uskutečnění volebního práva. Problém bývá také s porozuměním odborným právnickým dokumentům – sociální pracovníci se dle výsledků výzkumu v rozsudcích o omezení svéprávnosti jen těžce orientují a seznamy voličů navíc v současnosti neodpovídají aktuální právní úpravě a terminologii omezování svéprávnosti.

Na základě provedení tohoto výzkumu byl vytvořen informační materiál, který znázorňuje možnosti volby a případné podpory člověka s postižením. V říjnu roku 2018 také došlo k diskusi u kulatého stolu, které se zúčastnili zástupci zařízení, ve kterých probíhal výzkum, dále zástupci sociálních služeb, které se této problematice dlouhodobě věnují, v neposlední řadě pak zástupci Ministerstva vnitra (dále MV) a Ministerstva práce a sociálních věcí (dále MPSV). Obě ministerstva mají u voleb důležitou funkci - MV je zodpovědné za realizaci voleb, MPSV zajišťuje metodické vedení poskytovatelům sociálních služeb. MV po jednání začalo s ochráncem úžeji spolupracovat v tematice přístupnosti voleb pro všechny. Ochránce také inicioval kontakt a informoval Svaz měst a obcí o nutnosti odstraňovat bariéry, které zcela zabraňují či značně omezují lidem s postižením volit (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 20 - 24).

Z dostupného článku je zřejmé, jak velkou důležitost ochránce klade na podporu lidí s postižením v oblasti výkonu volebního práva. Ochránce v roce 2018 provedl výzkum, ve kterém ukázal, jak velké nedostatky v této oblasti jsou. Zahájil spolupráci s MV a kontaktoval Svaz měst a obcí. Ochránce práv si vybíral ze 101 osob nominovaných veřejností členy svého poradního orgánu. V tomto poradním orgánu je celkem 11 členů a členek (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 10). Zákonem je stanoveno, že členy tohoto poradního orgánu jsou i osoby se zdravotním postižením (Zákon č. 349/1999 Sb. O Veřejném ochránci práv). Dle dokumentu je v poradně mnoho osob, které mají osobní či pracovní zkušenost s lidmi se zdravotním postižením. Jedná se o osoby, které pracují v sociálních službách nebo o rodiče osob se zdravotním postižením. Za působení Anny Šabatové bylo v poradním orgánu také "5 a 1/2 člena" se zdravotním postižením. Jednalo se o ženu s diagnostikovaným autismem, která studovala v Londýně a posléze dokončila magisterské studium na univerzitě v Olomouci. Další byla neslyšící matka dvou neslyšících dětí, žena s duševní poruchou, která byla zaměstnána v neziskové organizaci Fokus, ředitelka České asociace paraplegiků, která po úrazu zůstala na vozíku nebo právník se zrakovým postižením.

Camille Latimier je odbornice v oblasti svéprávnosti a má mnohaletou praxi v práci s osobami s mentálním postižením. Marek Richter je mimo jiné členem Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením a sám mentální postižení má. Dohromady měli

Camille Latimier a Marek Richter v rámci poradního orgánu jeden společný hlas, což nebylo v dostupném materiálu nijak odůvodněno (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 13). Bez vysvětlení se bohužel mohou objevovat myšlenky na diskriminaci z důvodu mentálního postižení.

Někdejší ombudsmanka Anna Šabatová zdůrazňovala důležitost vydávání materiálů a dokumentů Kanceláří ochránce práv formou, která bude přístupná osobám s postižením. Jedná se především o informace psané ve zjednodušené formě a o materiály graficky zpracované tak, aby byly přístupné lidem se zrakovým postižením (Veřejný ochránce, 2019b). Ombudsmanka také v době blížících se voleb informovala o jejich průběhu a to jak stručným a jasně členěným textem (Veřejný ochránce práv, 2018b), tak přehledným schématem. Pomocí schématu a odpovídáním na jednoduché otázky si člověk ověří, zda může či nemůže jít k volbám (dle omezení svéprávnosti) a také se dozví, kde může v případě potřeby pomoci najít podporu – pomocí odkazů na jednotlivé webové stránky organizací či článků v jednoduché formě čtení (Veřejný ochránce práv, 2019c).

4 Podpora osob s mentálním postižením při výkonu volebního práva

V rámci předešlé kapitoly už bylo popsáno, jakým způsobem se věnuje institut Veřejného ochránce práv podpoře osob s postižením obecně i konkrétně v oblasti volebního práva. Tato kapitola se bude věnovat organizacím, které svou činností podporují práva osob s mentálním postižením a které taktéž napomáhají přístupnějším volbám pro osoby s mentálním postižením.

4.1 Organizace podporující práva osob s mentálním postižením (se zaměřením na volební právo)

4.1.1 Liga lidských práv (dále LLP)

Liga lidských práv (dále LLP) je nevládní neziskovou organizací hájící svobody a práva těch, kteří se sami z nějakého důvodu nemohou bránit. Kromě tematiky osob se zdravotním postižením se věnuje oblasti práv dětí nebo osob žijících v totalitním režimu (Liga lidských práv, online, cit. 2020-01-02b). Upozorňuje na mezery stávající legislativy a na porušování lidských práv a svobod, včetně možného omezení ve volebním právu a jeho rozporu s mezinárodními dokumenty, např. Úmluvou.

4.1.2 Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením

Jednou z hlavních organizací hájící práva osob s postižením už více než 50 let je Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením (dále SPMP). Tato organizace spolupracuje s ministerstvy, politiky i veřejným ochráncem práv. Věnuje se zákonům a strategickým vládním dokumentům, které taky připomínkuje. Pracuje i na místních a krajských úrovních, její členové jsou aktivní při komunitním plánování, odborných seminářích a konferencích (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26a). Zajímají se o osvětu, aktivní podporu při uplatňování práv osob se zdravotním postižením i jejich rodin a blízkých (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26b). Tvoří videa a články, ve kterých přibližují způsob života osob s mentálním postižením. SPMP vydává publikace určené přímo lidem s mentálním postižením. Jsou psané v přístupné a zjednodušené podobě (ang. ETR = easy to read – snadno čitelné, snadno srozumitelné). Organizace prosazuje i další přístupnější

informační zdroje, jako jsou např. webové stránky, smlouvy, značení budov atd. (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26c).

Činnost SPMP a tvorbu materiálů, které dostupnou formou přibližují účast na volbách, kvitovala i Anna Šabatová, někdejší ombudsmanka. SPMP v její aktivitě podporuje a dodala, že by bylo „*smutné, kdyby část občanů byla o účast na volbách obrána jen proto, že jsou volby složité.*“ (Veřejný ochránce práv, 2018).

V letech 2009 – 2011 realizovala SPMP projekt ADAP, který měl napomoci rušení bariér bránícím lidem s postižením k vykonávání volebního práva v celé EU. Analýza uskutečněná v rámci projektu měla zjistit, do jaké míry jsou volby v zemích EU dostupné. Také shromáždila příklady dobré praxe. Na jejich základě byla sestavena sada s doporučeními, jak volby lidem s postižením zpřístupnit. Výsledkem této práce je brožura „Doporučené postupy pro přístupnější volby“ (existuje také modifikovaná verze ve snadném čtení), „Dobrá praxe pro přístupnější volby v Evropě“ a příručka „Volby pro všechny! Jak udělat volby lépe srozumitelné, abychom se jich mohli účastnit“. Tato posledně jmenovaná příručka je vytvořena ve snadném jazyce a popisuje srozumitelnou formou to, jak lidé mohou být aktivní a prosazovat dostupnost voleb (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26d).

SPMP tvoří zpravidla v období před volbami ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR informační letáky k tématice voleb. Letáky jsou ve formě snadno srozumitelného textu a podávají základní informace ohledně místa a termínu voleb, upozorňují na to, co je třeba si vzít s sebou, co dělat, když se někdo nemůže k volbám z důvodu fyzického handicapu dostavit atd. (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26e). Dalším informačním zdrojem je dokument „Využijte evropské volby“, který objasňuje, proč je důležité se voleb účastnit (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26f) nebo text shrnující činnost Evropského parlamentu (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26g). SPMP často spolupracuje s organizací Quip. Vytvářejí různé dokumenty a také organizují akce, jako např. společné setkání k volbám, kde se lidé mohou dozvědět více informací o volbách, anebo si vyzkoušet volby nanečisto (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, online, cit. 2020-01-26h). SPMP podporuje také hnutí sebeobhájců, jehož

členové mimo jiné diskutují právě také o volebním právu (Youtube, Sebeobhájci a volba prezidenta, 2014).

4.1.3 Quip

Další organizací, která se věnuje podpoře naplňování práv osob se zdravotním postižením, je Quip. Zastává názor, že každý člověk je občan, ke kterému je nutné přistupovat lidsky. Každý má také právo si zvolit, kde, s kým a jak chce a bude žít. Organizace poskytuje poradnu, jejímž účelem je poskytovat informace, poradenství a také vedení s cílem sociálního začleňování. Tato sociální služba má napomoci nezávislému žití podle vlastní volby (Quip, online, cit. 2020-01-26a).

Velkým tématem pro organizaci Quip je volební právo osob s postižením. Na svém webu poskytuje základní informace o legislativním ukotvení volebního práva včetně průběžného informování o aktualitách z této oblasti (Quip, online, cit. 2020-01-26b).

Jednou z nich bylo například sepsání otevřeného dopisu nevládních organizací, včetně organizace Quip, adresovaného Nejvyššímu soudu ČR v roce 2017, kdy se Nejvyšší soud zabýval omezením svéprávnosti k výkonu volebního práva. V něm zdůvodňuje legitimitu aktivního volebního práva pro všechny skupiny lidí, včetně osob s postižením. Argumentuje jak mezinárodní legislativou, tak nedostatečným a nejednotným posuzováním schopností volit. Upozorňuje na roztržitost v praxi, kdy si znalci tvoří názor ohledně schopnosti volit na základě otázek typu „Kdo je v současné době prezidentem?“ či „Jaké politické strany znáte?“, příp. i podle schopnosti posuzovaného fyzicky se dostavit do volební místnosti. V dopisu je také ozřejmeno, jak těžce představitelná je existence objektivních kritérií, dle nichž by byla posuzována schopnost učinit takovéto rozhodnutí. Už jen zkoumání této schopnosti u jedné skupiny obyvatel hodnotí jako diskriminační. Autory tohoto dopisu jsou nejen organizace Quip, ale také SMPM, LLP, Inventura, SKOK do života a Mental Disability Advocacy Centre (Quip, 2017b).

Quip se angažuje také v podpoře osob s postižením. Je autorem metodiky pro podpůrce, tj. pro osoby, které s lidmi s mentálním postižením pracují. Stejně tak se podílí na vzniku dalších materiálů s podobnou tematikou, ať už se jedná o příklady dobré praxe

z Evropy nebo o doporučení pro přístupnější volby a jiné. Quip dává také tipy pro postup v případě, že člověk není v seznamu voličů, ačkoli není omezen ve výkonu volebního práva a zároveň podněcuje ostatní ke sdílení svých zkušeností ohledně umožnění či zabránění výkonu volby apod. Svou aktivitou tak zvyšuje povědomí o tématice volebního práva u osob s postižením (Quip, online, cit. 2020-01-26b).

Quip se zabývá i podporou sociálních služeb a jejich rolí v problematice výkonu volebního práva u osob s postižením. V zákonu o sociálních službách (2006, § 35) jsou jmenovány základní činnosti, které sociální služby poskytují. Patří mezi ně např. pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, mezi které spadá i poskytování podpory při přípravě na volby nebo i při samotném výkonu volebního práva (Quip, 2018b, s. 3). Podpora pro sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách je v této oblasti v úplných začátcích. Quip vydal dokument, který vznikl na základě sdílení zkušeností několika organizací, a je určen přímo poskytovatelům a pracovníkům sociálních služeb. Má jim pomoci poskytovat podporu klientům v této oblasti (Quip, 2018b).

4.1.4 Národní rada osob se zdravotním postižením ČR

Tato organizace zastřešuje sdružení, která pracují s lidmi s mentálním postižením a hájí jejich zájmy. Švarcová (2011, s. 192) uvádí, že se v současnosti organizace zabývá obhajobou, prosazováním i naplňováním práv a zájmů těchto osob. V rámci své činnosti jedná se státní správou a samosprávou, stejně jako s mezinárodními organizacemi a zároveň se stala hlavním poradním orgánem Vládního výboru pro zdravotně postižené občany (v současnosti Vládní výbor pro osoby se zdravotním postižením).

Vládní výbor pro osoby se zdravotním postižením byl zřízen v roce 1991 vládou ČR jako její koordinační, iniciativní a poradní orgán věnující se problematice podpory občanů ČR se zdravotním postižením. Jeho úkolem je zabývat se problémy, které není samostatně jeden resort schopen vyřešit. Klade si za cíl pomáhat tvořit rovnoprávné příležitosti pro občany se zdravotním postižením. Tento Vládní výbor spolupracuje na tvorbě Národních plánů, v současnosti platí Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015-2020 (Vláda ČR, online, cit. 2020-02-01).

V současnosti platný národní plán se vyjadřuje i k tématice volebního práva u lidí s postižením. Upozorňuje přechod od tzv. náhradního rozhodování ke konceptu podpůrného či asistovaného rozhodování, jehož podpůrci zastávají názor, že každý je schopen se rozhodnout, někdo k tomu pouze potřebuje určitou míru podpory. Podpůrná opatření nový zákoník zavádí, v praxi jsou ale aplikována pouze výjimečně. Cílem do roku 2020 je tedy zajistit osobám se zdravotním postižením asistenci, která jim umožní uplatňovat svá práva (Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, 2015, s. 31, 32). V dokumentu je také zmíněno, že neexistuje žádná adekvátní metoda, pomocí které by soud mohl zjistit schopnost volit. Velká řada osob by s pomocí podpory a dostupností srozumitelných informací byla schopna toto právo uplatnit a ti, kteří by právo schopni uplatnit nebyli, by toto právo nevyužili. Možnost případné zneužitelnosti hlasů není důvod pro odepření volebního práva, nýbrž pro přijetí opatření, která zneužití zabrání. Mezi cíle plánu patří mimo jiné podporovat osoby s postižením na podílení se na řízení veřejných záležitostí a nápomoc při jejich účasti na veřejném životě. Dále by měla být vylepšena dostupnost výkonu volebního práva, např. pomocí srozumitelných textů (Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, 2015, s. 58, 59).

5 Vlastní výzkumné šetření

V následujících kapitolách bude podrobně představen výzkum, který vznikl v rámci diplomové práce.

5.1 Cíl empirické části

Cílem této diplomové práce je uceleně představit problematiku volebního práva osob s mentálním postižením v rámci české i mezinárodní legislativy a na základě kvalitativního výzkumu pak prozkoumat oblast vnímání voleb a volebního práva osobami s mentálním postižením. Dílčími cíli výzkumné části práce je pak zjistit:

- a) jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb a jaké faktory mají vliv na jejich politickou volbu,
- b) jaké povědomí mají lidé s mentálním postižením o problematice omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu,
- c) jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací a podpory při výkonu volebního práva.

5.2 Metodologie výzkumu

Pro tento výzkum byla zvolena metoda kvalitativní výzkumné strategie. Autoři se shodují, že neexistuje jedna obecně platná definice kvalitativního výzkumu (Hendl, 2005, s. 49; Švaříček, Šedřová, 2007, s. 13). Hendl (2005, s. 50) uvádí mj. tu nejobecnější rovinu kvalitativního výzkumu, jedná se o „*jakýkoli výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace.*“ Touto definicí se kvalitativní výzkum tedy vymezuje vůči kvantitativnímu výzkumu. Švaříček a Šedřová (2007, s. 17) uvádějí obsáhlejší definici, která by měla zohlednit všechny důležité znaky kvalitativního výzkumu: „*Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.*”

Kvalitativní výzkum je typický tím, že je proveden delším a intenzivním kontaktem s jedincem v jeho přirozeném prostředí a výzkumník tak má šanci získat celistvý pohled na problematiku na konkrétním území. Cílem takového výzkumu je získání popisu zvláštností konkrétních případů, generace hypotéz a rozvíjení teorií o fenoménech světa. Mezi nevýhody poté patří nemožnost výzkum replikovat, a to právě z důvodu určité pružnosti a nestrukturovatelnosti, či problém se zobecněním výsledků, který souvisí především s omezeným počtem jedinců. Jeho hlavní a nespornou výhodou je ale poznání případů v jejich plné hloubce a podrobnosti. Hlavními metodami, které se v rámci kvalitativního rozhovoru používají, jsou rozhovor a pozorování (Hendl, 2005, s. 52, 53, 63).

5.2.1 Výzkumné otázky

Výzkumná otázka je dle Hendla (2005, s. 40, 158) otázka týkající se fenoménu, který se dále bude zkoumat a která má poukazovat na účel výzkumu.

Pro tento výzkum byly stanoveny tři hlavní výzkumné otázky:

1. Jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb?
2. Jaké mají lidé s mentálním postižením povědomí o omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu?
3. Jak a kde si lidé s mentálním postižením získávají informace o volbách a kandidátech, příp. podporu při výkonu volebního práva?

Každá z hlavních výzkumných otázek se členila na několik dílčích otázek:

- 1.1 Jaký mají pro lidi s mentálním postižením volby význam?
- 1.2 Jaké faktory ovlivňují lidi s mentálním postižením při volbách?
- 2.1 Jak rozumí lidé s mentálním postižením omezení ve svéprávnosti?
- 2.2 Jak vnímají osoby s mentálním postižením podstatu omezení ve svéprávnosti?
- 2.3 Na základě jakých skutečností by se mělo o omezení ve (volebním) právu rozhodovat?
- 3.1 Z jakých zdrojů získávají lidé s mentálním postižením informace s volební tematikou?
- 3.2 Jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací s volební tematikou?

3.3 Potřebují lidé s mentálním postižením podporu při výkonu volebního práva? V jakých oblastech?

5.2.2 Výzkumný vzorek

Zkoumaným vzorkem tohoto výzkumu jsou dospělí lidé s mentálním postižením. Myšlenka na potřebu realizace podobného výzkumu se zrodila na základě spontánního rozhovoru autorky výzkumu a klienta chráněného bydlení ve Středočeském kraji, do kterého dojíždí autorka výzkumu nepravidelně již zhruba tři roky v rámci praxí, návštěv či kvůli pomoci při různých akcích (např. doprovody klientů, prodej a asistence při zahradní slavnosti apod.). Inspirativní rozhovor se uskutečnil na začátku roku 2018, v období krátce před volbami. Výběr respondentů do výzkumu proběhl v tomtéž chráněném bydlení.

O účast na výzkumu byl v chráněném bydlení velký zájem. Autorka výzkumu dvěma předem vytipovaným klientům zhruba měsíc před plánovaným uskutečněním rozhovorů sdělila svůj zájem udělat s nimi rozhovor na téma volebního práva a voleb. Klienti souhlasili a po realizaci těchto dvou prvních rozhovorů začali pak o účast na výzkumu aktivně projevovat zájem i další. Autorka výzkumu realizovala rozhovory se všemi klienty, kteří tento zájem projevili (9 osob). Až poté se rozhodovala, které rozhovory pro výzkum použije a to na základě anonymizovaných údajů z dokumentace chráněného bydlení. Jedná se o osoby s diagnostikovanou lehkou mentální retardací v kombinaci s epilepsií, poruchami autistického spektra, mozkovou obrnou, schizofrenií. Jeden respondent měl diagnostikovaný atypický autismus a Aspergerův syndrom bez mentálního postižení a proto po úvaze nebyl do výzkumného vzorku zařazen. Výzkumný vzorek tedy obsahuje 8 respondentů s diagnostikovaným mentálním postižením.

Jeden z respondentů stále chodí do školy (odborné učiliště), další 3 mají zaměstnání mimo chráněné bydlení a 4 pracují v sociálně terapeutické dílně, která je součástí zařízení. Z hlediska dosaženého vzdělání dva respondenti chodili do zvláštní/speciální ZŠ, tři do praktické dvouleté školy, jeden respondent docházel na střední školu, učil se na cukráře, ale řekl, že si nepamatuje, kde přesně. Jeden z respondentů docházel do běžné základní školy. Společným pojítkem respondentů je snížená schopnost adaptability a potřeba podpory při každodenních úkonech. Někteří z klientů udržují kontakt se svou rodinou, jezdí k nim občas na víkendy nebo svátky, jiní žijí v chráněném bydlení celoročně

a kontakt s rodinou nemají, příp. svou rodinu ani nepoznali a celý život žijí v ústavech či zařízeních. Kontakt s rodinou byl sledován s ohledem na možné ovlivnění názorů uplatňovaných u voleb ze strany rodinných příslušníků. Dva respondenti nežijí v chráněném bydlení trvale, oba zde byli již poněkolkáté na odlehčovacím pobytu trvajícím několik dnů/týdnů, běžně žijí se svými rodiči. Jeden respondent při komunikaci používá jednoduché věty, převážně jednoslovné, nejinak tomu bylo i při tomto rozhovoru.

Celkově se na výzkumu podílelo 8 respondentů, z toho se jednalo o 1 ženu a 7 mužů. Tři klienti chráněného bydlení účast na výzkumu odmítli, a to zřejmě z následujících důvodů. Dva z nich mají potíže v produkci mluvené řeči, je tedy dost pravděpodobné, že na jejich rozhodnutí měla vliv právě tato skutečnost. U jednoho z nich pak navíc bývá obtížné získat informaci zjišťující jeho názor či přání. Nejspíše se často snaží v odpovědi na otázku uhodnout, co by si druhý člověk přál, aby odpověděl, a tím způsobem odpoví. V současnosti na zlepšení této součásti komunikace intenzivně pracuje se zaměstnanci chráněného bydlení, a tak nepokládala autorka výzkumu za vhodné snažit se motivovat klienta k účasti na výzkumu s cílem změnit jeho názor. Pro autorku práce by byla sice účast tohoto klienta ve výzkumu přínosná, nicméně na druhou stranu velice ocenila jeho svobodné rozhodnutí a jeho volbu podpořila. Třetí klient zaslechl rozhovor o možné účasti a sám od sebe řekl, že se ho účastnit nechce. Po diskuzi o důvodech, které ho k rozhodnutí vedly (téma ho nezajímá) a uvedení pozitiv, která by mohla účast na výzkumu přinést (jeho oblíbená celebrita určitě dělala hodně rozhovorů a on by si tím mohl zkusit, jaké to je + poznámka asistenta o tom, že přeci chce autorce výzkumu pomoci s vytvořením práce) klient dlouho váhal, ale nakonec se přece jen rozhodl pro neúčast ve výzkumu.

Průběh i následnou interpretaci výsledků výzkumu ovlivňuje sám výzkumník i pozice, ve které se nachází. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 76) uvádějí 4 role, ve kterých výzkumník může vystupovat. Pokud se jedná o neznámého člověka, který jednorázově přijde a odejde za účelem výzkumu, je v roli Cizince. Návštěvník za účelem výzkumu přichází opakovaně, respondenti ho znají jménem a do určité míry znají jeho povahu a práci. Zasvěcený se angažuje v terénu, s respondenty se vídá i mimo svůj výzkum, zatímco Domorodec zkoumá skupinu, které je sám členem. V tomto výzkumu se klienti chráněného bydlení s autorkou znali již dlouho před jeho zahájením, zároveň autorka není

členem skupiny. Nacházela se tedy v roli Zaslíbeného. Tato skutečnost mohla mít vliv na výzkum v mnoha rozličných ohledech. Švaříček se Šedovou (2007, s. 77) uvádějí, že nejméně riskantně působí role Návštěvníka či Zaslíbeného. V době konání výzkumu už měla autorka výzkumu navázané vztahy s klienty chráněného bydlení i jeho pracovníky. Motivující pro další respondenty mohla být také nadšená účast a ocenění výzkumu od prvního respondenta, který má ve skupině silnou pozici. Takovíto zprostředkovatelé či mediátoři se v odborné literatuře nazývají „gatekeepers“ (Švaříček, Šedová, 2007, s. 77). Namotivovat respondenty na účast ve výzkumu nebylo složité, možná právě i proto, že autorku výzkumu osobně znají. Respondenti mohli být při rozhovoru uvolněnější, neboť ubyla nervozita z rozhovoru s cizím člověkem. Zároveň má autorka výzkumu jinou pozici než asistenti, kteří se v prostředí chráněného bydlení vyskytují zcela běžně. Aktivita jimi navrhované nemusí budit takové nadšení a zvědavost jako aktivita vedená člověkem, jehož přítomnost je v chráněném bydlení vzácnější.

5.2.3 Metody sběru dat

Hlavní metodou sběru dat je metoda dotazovací, při které byly použity hloubkové rozhovory. Hloubkový rozhovor zachycuje výpovědi v jejich přirozenosti, která je základním rysem kvalitativního výzkumu (Švaříček, Šedová, 2007, s. 160). Využita byla metoda polostrukturovaného rozhovoru, která umožnila autorce výzkumu doptávat se respondentů i nad rámec předem připravených otázek, používat navazující otázky, pokud respondenti začali podtéma, se kterým autorka předem nepočítala, a které se přesto stále přímo váže k výzkumným otázkám. Původní seznam otázek pro rozhovory je uveden jako příloha práce.

Při vypracovávání tazatelských otázek byl brán ohled na výzkumný vzorek, tedy na skutečnost, že se jedná o osoby s mentálním postižením – k dané otázce bylo připraveno více jejích variant podle schopnosti porozumění pro případ možné modifikace v průběhu rozhovoru. Autorka výzkumu měla připraveno několik návodných otázek, které mohla či nemusela použít při případném nepochopení otázky respondentem. Z analýzy textu také zjistila, že během realizace rozhovorů začala postupně nevědomě používat více přímé řeči, která se často objevovala v řeči respondentů.

Tazatelské otázky

V předem připravených otázkách měla autorka výzkumu vyznačené otázky hlavní a návodné. Návodné otázky použila jen v některých případech – pokud respondent nereagoval na hlavní otázku, porozuměl jí jinak, než bylo zamýšleno, nebo v případě, že chtěla autorka získat podrobnější informace. Jak říkají Švaříček a Šed'ová (2007, s. 176), příprava polostrukturovaného rozhovoru není závazný dokument, nýbrž pouze návodný materiál. Otázky nejsou pokládány pokaždé zcela identicky, mohou se objevovat v různém pořadí a v průběhu času se proměňovat. I v průběhu realizace výzkumu k diplomové práci autorka některé otázky upřesňovala a doplňovala. Níže je uvedeno několik příkladů změny i s jejím zdůvodněním.

Např. na otázku „*Víš, co to znamená, že je někdo omezený ve svéprávnosti?*“ autorka výzkumu dostala často odpověď ano/ne, pak se doptala „*A co to tedy znamená?*“. Několikrát ale nedostala nejprve žádnou odpověď. Je možné, že byla otázka položena moc zešíroka, nebo respondent něco o problematice věděl, ale neřekl by, že přesně ví, co to znamená. Autorka proto v případě mlčení doplnila otázku o „*Slyšel jsi o tom někdy?*“ příp. „*A co jsi o tom slyšel?*“. Tato podoba otázky byla pro respondenty nejspíš přívětivější, snáze na ni nacházeli odpověď.

Dalším typem otázky, která byla v průběhu realizace rozhovorů změněna, byla např. původně formulovaná otázka „*Představ si, že ses dozvěděl, že za dva týdny budou volby. Vůbec nevíš, co to je za volby, kdo se volí. Jak si zjistíš víc informací?*“ Po prvních rozhovorech byl ale závěr otázky přeměněn, protože první verze nepočítala s možností, že by respondent více informací prostě nezjišťoval – ať už z důvodu, že k volbám nechodí, že ho volby nezajímají, že se podle nových informací nerozhoduje (např. může mít dlouhodobě vybraného politika/volební stranu, kterou pravidelně volí a žádné další informace už nedohledává) nebo z jiných důvodů. Takto formulovaný dotaz tedy mohl být zavádějící. Proto byla závěrečná otázka ve větě pozměněna na „*Co bys udělal?*“.

Rozhovor obsahoval tři krátké úvodní otázky, ve kterých se autorka výzkumu dotazovala na základní demografické údaje, tj. věk, povolání a nejvyšší dosažené vzdělání, příp. typ školy, do které respondent docházel. Dále následovaly hlavní otázky, strukturované dle výzkumných otázek do tří témat kopírujících hlavní výzkumné otázky.

V závěru dotazování proběhla krátká reflexe průběhu celého rozhovoru, jak po formální, tak po obsahové stránce. K tomu byly použity otázky, jako např. „*Je něco důležitého, co tě k tématu napadá a ještě jsme o tom nemluvili?*“, „*Chtěl bys k tématům něco dodat?*“ „*Připadaly ti otázky srozumitelné nebo šlo něco těžce pochopit?*“ apod. V některých případech neformální rozhovor pokračoval i po ukončení tázání, často se tématem dalšího rozhovoru stala současná politická situace. V tom případě bylo dotazování autorkou výzkumu přerušeno, autorka upozornila respondenta na konec dotazování pro účely výzkumu a na následné přerušování nahrávání zvukového záznamu, po kterém mohla pokračovat neformální debata.

5.2.4 Sběr dat a jejich analýza

Sběr dat probíhal v chráněném bydlení, tedy v přirozeném prostředí dotazovaných, během čtyř dnů, dvou víkendů, od 22. 2. 2020 do 1. 3. 2020. Po domluvě na realizaci výzkumu respondent s autorkou výzkumu hledali klidné místo, kde by je zhruba po dobu jedné hodiny nikdo nevyrušoval. O svém odchodu za tímto účelem zpravidla informovali asistenta a ostatní klienty chráněného bydlení. Většinou se rozhovory odehrávaly v místnosti, která je určena pro skupinové aktivity klientů. V případě, že byla místnost obsazena, stal se místem realizace rozhovoru respondentův pokoj, jedenkrát pak pokoj pro návštěvy – dočasný pokoj autorky výzkumu. V přirozeném a klidném prostředí je možné si lépe všimnout chování respondentů, neverbální komunikace, atmosféry.

Až na výjimky nedocházelo v průběhu sběru dat k vyrušení a rozhovor probíhal bez pauzy v rozmezí mezi 20 a 51 minutami. Délka dotazování byla přizpůsobena možnostem respondentů, a byla proto velmi rozdílná. Některé části byly složitější než jiné, někteří respondenti nad nimi dlouze uvažovali, požadovali dovysvětlení, jiní odpovídali běžným způsobem, zatímco další uváděli přílišnou obtížnost některých pasáží, nebo ve výjimečných případech neodpovídali na otázku vůbec, či bez porozumění reagovali „od věci“.

Rozhovory byly nahrávány do telefonu, následně ručně přepisovány do PC do programu Microsoft Word. Data se přepisují z několika důvodů, mezi které patří především nutnost se k údajům opakovaně vracet, což by v podobě zvukového záznamu bylo daleko obtížnější. Další významnou výhodou přepisu je možná vizualizace dat a také

možnost si text prakticky kódovat, barevně odlišovat či poznámkovat (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 181). Texty byly ponechány v původním znění záměrně, z důvodu autentického dojmu. Při přepisování autorka výzkumu použila několik vlastních popisků, značek např. pro dlouhé váhání, přerušení mluvy apod. Do textového dokumentu autorka pouze nepřepsala text, ale také ho opatřila komentáři popisujícími skutečnosti, jež by se přepisem ztratily – jednalo se např. o tón hlasu, vyrušení hlasitou ránou apod. Už v tomto okamžiku také k textu přidávala možné kódy či spojitosti, které ji v průběhu psaní textu napadaly - ty však odlišila jiným způsobem. Text byl uložen ve dvou verzích, jednou ve standardním formátu, podruhé s odsazením 1,5 cm z obou stran. Tato verze byla následně vytisknuta a použita pro kódování v ruce, neboli kódování papír a tužka. Záznamy z telefonu i přepsané rozhovory jsou uloženy na google disku, přepsané rozhovory jsou opatřeny heslem. Kódem opatřené vytištěné texty byly uchovávány v uzamykatelné skříňce v bydlišti autorky výzkumu, anonymizace dat proběhla až při vyhodnocování výzkumu.

Etická dimenze výzkumu

Před samotným rozhovorem autorka výzkumu seznámila respondenty s dokumentem, který obsahuje souhlas s použitím získaných dat pro výzkum k diplomové práci, pro lepší srozumitelnost označené jako tzv. „pravidla“, který si předem autorka připravila. Vychází z důležitých etických zásad a principů a zaručuje respondentům anonymitu, mlčenlivost a dobrovolnost na účasti. Umožňuje respondentům v průběhu rozhovoru i po jeho dokončení rozhodnout, že nechtějí, aby nějaká část z něj, příp. celý jejich rozhovor byl pro výzkum použit. Podpisem dokumentu také souhlasí s tím, že rozhovor bude zaznamenáván na autorčin telefon a poté přepsán do počítače. Dále je zde uvedeno, že si účastníci výzkumu tykají a oslovují se jako v běžném životě. Důležitou součástí vytvořeného dokumentu je upozornění na to, že uvedení konkrétních politických voličských preferencí není pro výzkum podstatné. Autorka výzkumu se na tato fakta ptát nebude, ale pokud bude respondent považovat za důležité tuto informaci sdělit, samozřejmě může. Dokument obsahuje jak text, tak názornou obrázkovou část. Podle způsobu získávání informací, který respondent upřednostňuje, byl s dokumentem seznámen (např. autorka nahlas četla jednotlivé body/autorka nahlas četla jednotlivé body a ukazovala obrázky pro lepší srozumitelnost/respondent si sám dokument přečetl).

V průběhu představování dokumentu byl respondent požádán o souhlas s nahráváním celého rozhovoru do telefonu. S tímto všichni respondenti souhlasili, a tak se začaly všechny rozhovory již v průběhu čtení informovaného souhlasu nahrávat. V záznamu je tedy slyšet souhlas s uvedeným informovaným souhlasem, který stvrzuje taktéž respondentův podpis přímo na informovaném souhlasu. Dokument informovaného souhlasu, „pravidla“, je přílohou této diplomové práce.

Respondenti souhlasili s uvedenými body, obvykle je zaujaly doprovodné obrázky, na nichž si body spolu s autorkou výzkumu příp. zopakovali. Možnosti vymazání části rozhovoru využil jeden respondent, jednalo se ale o jednu krátkou větu, která neobsahovala pro výzkum zásadní informaci. Další respondentka pak zmínila své kašláni, které nemá v rozhovoru být, jiná nejspíš nejprve zcela nepochopila význam dokumentu a z uvedených pravidel či zásad vybírala jedno, které upotřebí. Po znovuvysvětlení významu informovaného souhlasu souhlasila s použitím jakýchkoli částí rozhovoru: *„Tak Zuzko, já ti říkám, že tam můžeš dát konkrétně všechno.“*

Jeden z respondentů měl v průběhu dotazování velkou potřebu ujišťovat se, že odpovídá na otázky správně. Po ujištění, že na některé otázky neexistuje správná nebo špatná odpověď, že právě proto se na ně autorka výzkumu ptá, protože ji zajímá, co si o problematice různí lidé myslí, se otázal, co si právě o té konkrétní otázce myslel jiný z klientů chráněného bydlení. V tu chvíli autorka s pomocí podepsaného dokumentu s „pravidly“ vysvětlila, proč mu takové informace dávat nebude, respondent znovu „pravidla“ odsouhlasil a situace se už neopakovala. Jeden z asistentů měl první den dotazování zájem o zhlédnutí otázek, které respondentům autorka výzkumu pokládá. Zaujala ho otázka o aktivitách chráněného bydlení a zajímal se o to, co respondenti odpověděli. S odkazem na naše pravidla, na skutečnost, že rozhovor absolvovalo jen velmi málo respondentů (a asistent věděl kteří), byl upozorněn na možnost případného poznání výpovědí, čímž by mohla být narušena zásada důvěrnosti, která zaručuje respondentům nemožnost identifikace účastníků výzkumu (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 45). Autorka výzkumu proto informace nepředala a nabídla možnost zaslání praktické části diplomové práce do zařízení po ukončení celého výzkumu. Kvůli zásadě důvěrnosti není také v celé

práci uveden název chráněného bydlení nebo jeho podrobnější popis či lokalita. Stejně tak nejsou v textu uváděna skutečná jména respondentů.

Analýza dat

Hendl (2005, s. 223) uvádí, že kvalitativní analýza se vyznačuje nenumerným organizováním dat za účelem odhalení tématu, pravidelností, kvality a vztahů.

V průběhu a po ukončení sběru dat byly rozhovory několikrát pročitány a nejprve bez předem vytvořeného systému opatřeny poznámkami. Posléze byly realizované rozhovory srovnávány s původním plánem otázek do rozhovoru. Následovalo hledání souvislostí v textu a poté kódování textu.

K analýze textu byla použita technika otevřeného kódování. Pojmem kódování se obecně označují operace, „pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem.“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211). Otevřené kódování je pak specifikováno rozbitím textu na jednotky, jednotkám jsou přidělena jména, označení a s takto označenými částmi textu poté výzkumník dále pracuje (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211).

Proces probíhal postupně po menších celcích, které byly utvořeny právě na základě srovnání textu s původním plánem. Jednalo se o:

1. oblast důležitosti voleb a významných faktorů podílejících se na rozhodování o volbách,
2. oblast omezení svéprávnosti,
3. oblast získávání informací.

Autorka výzkumu si k oblastem posléze připojila dílčí témata a postupovala v rámci jednotlivých významových celků – pokud se tedy informace o důležitosti voleb objevila v závěru rozhovoru, ve které se již mluvilo především o získávání informací, zahrnula onu část přesto do první oblasti.

Po rozdělení do těchto významových celků autorka výzkumu jednotlivé celky kodovala. V praxi tedy kodovala nejprve první část všech rozhovorů, poté druhou a nakonec třetí. U každé části uskutečnila opětovné kódování, což dle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 42) znamená, že se výzkumník po kódování vrátí na začátek textu, který už

opatřený kódy je a proces opakuje. Jedná se o opatření, které snižuje pravděpodobnost, že výzkumník při prvních kódech použije deskripci a požadovanou analýzu až později. V této práci bylo použití kódů po prvním kódování poměrně nesourodé, někdy byly použity pro podobné skutečnosti rozličné kódy, které mohly být po dalším studiu sjednoceny. Ukázka přepisu rozhovoru i s kódováním je uvedena jako příloha této práce.

5.3 Analýza zjištěných údajů

V následujících kapitolách budou postupně předloženy údaje, které byly v rámci výzkumu zjištěny. Ty budou uvedeny po základním představení každé dílčí oblasti, tj. cíle a výzkumné otázky.

5.3.1 Oblast důležitosti voleb a významných faktorů podílejících se na rozhodování o volbách

Cíl:

Zjistit, jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb a jaké faktory mají vliv na jejich politickou volbu.

Výzkumné otázky:

1. Jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb?
 - 1.1 Jaký mají pro lidi s mentálním postižením volby význam?
 - 1.2 Jaké faktory ovlivňují lidi s mentálním postižením při volbách?

Dílčí celek (v rámci vymezení při analýze):

1. Oblast důležitosti voleb a významných faktorů podílejících se na rozhodování o volbách
-

Podtémata (vytvořená pomocí kategorizace kódů):

- Vyjádření zájmu o politiku/volby

Otázkou na úvod, tedy první otázkou, která se vztahovala k tématu voleb, bylo zjišťováno, zda se respondenti zajímají o politiku a volby. Pouze dva respondenti uvádí, že se o problematiku aktivně zajímají. Další dva zmiňují občasný zájem, který Cyril ilustruje ne příliš aktivní účastí: „*Rád si to poslechnu, ale nák do toho neverbujú.*“ Bětka dodává: „*Zajímám, protože si tady někdy povídám, ale někdy ne.*“ Čtyři respondenti, tzn. nejvyšší

počet, sdělili, že pro ně tato oblast atraktivní není. Gabriel na otázku po jeho zájmu o politiku nejprve vyjmenovává své znalosti v tématu, později ale říká: „*Ale jako, o politiku se moc nezajímám.*“

- **Účast na volbách**

V rámci účasti na volbách bylo zjišťováno jednak to, zda se respondenti voleb účastní, ale také jaké případné překážky při výkonu volebního práva pociťují. Na toto téma podrobněji naváže jedna z dalších kapitol v rámci třetího dílčího oddílu, zabývající se podporou osob s postižením u voleb. Dalším tématem je povědomí respondentů o účasti svých blízkých (rodiny a přátel) na volbách, příp. subjektivní vnímání vlivu této skutečnosti na výkon volebního práva respondentů.

S jednou výjimkou se každý z respondentů někdy voleb zúčastnil. Dva respondenti uvedli, že se voleb účastní pravidelně. Hynek je jedním z nich a na otázku, zda chodí k volbám, odpovídá: „*Furt! Jako táta jako.*“ Ostatních pět respondentů volí nepravidelně, příp., stejně jako například Dominik, volili dříve a v současnosti už ne: „*Dřív jsem byl, ale teďko už ne.*“

Respondenti uvádí několik důvodů, které je ke změně náhledu na uplatnění volebního práva vedly. Dominik obrat vysvětluje: „*Protože mi to přijde zbytečný.*“ Dalším důvodem může být pocit, že jeho volba nebude mít žádný smysl: „*Ale prostě, co se tím změní? Nic teoreticky... K čemu to je?*“ říká Cyril.

Bětka uvádí zcela konkrétní důvod, proč se už voleb neúčastní, a to konkrétně moment, kdy se od rodiny dozvěděla, že jí nebyly doručeny volební lístky. Autorka výzkumu (dále AV): „*A ty chodíš teda občas?*“ Bětka: „*No, teď už nechodím, když jsem to, tak jsem nebyla.*“ AV: „*A to nechodíš, protože bydlíš tady?*“ Bětka: „*No, ne, ne... Protože... Mně nepřišly lístky. Ne, ne.*“ V kombinaci s primárním nezájmem Bětky způsobila tato skutečnost, dle jejích slov, rozhodnutí k volbám nejít. Z rozhovoru nebylo jasné, zda Bětka předpokládala, že bez doručených volebních lístků k volbám jít nemůže, či zda jí to bylo někým řečeno. Bětka uvedla, že jí díky změně trvalého bydliště budou už chodit volební lístky do chráněného bydlení. Asistenti chráněného bydlení by pak

v případě, že lístky z jakéhokoli důvodu nedorazí, měli vysvětlit klientovi, že tato skutečnost není překážkou ve výkonu volebního práva.

Cyril uvádí, že o jeho účasti na volbách spolurozhoduje jeho okolí, k volbám by sám od sebe nešel. V případě, že je ale v chráněném bydlení v době voleb přítomný jeden ze dvou zaměstnanců, kteří na něj mají vliv a kterým velmi důvěřuje, a pokud si na sebe najdou čas a prodiskutují klady a zápory jednotlivých kandidátů, k volbám nakonec na jejich doporučení nebo pokyn jde: „*Ale když tady jsou [jméno] s [jméno] nebo jenom [jméno] a chtěj, tak jdu a poraděj mi, většinou [jméno] koho mám volit. Sám tomu moc...*“

František chodí k volbám pravidelně a o politiku se aktivně zajímá: AV: „*Zajímáš se o politiku?*“ František: „*Zajímám.*“ AV: „*A byl jsi někdy volit?*“ František: „*Byl.*“ AV: „*Chodíš k volbám pravidelně?*“ František: „*S mamkou.*“ Záhy uvádí, že o účasti obou rodičů ví, o tomto tématu doma často diskutují a k volbám chodí společně. Zároveň ale tvrdí, že kdyby matka k volbám z nějakého důvodu jít nemohla, tak by se jich zúčastnil sám. Absence rodičů tedy jeho přítomnost nedeterminuje. František přiznává, že jeho názor na to, koho bude volit, formují i jeho rodiče, zároveň si ale nemyslí, že by doporučení rodičů mělo klíčovou roli v jeho rozhodování. Na otázku, jak by reagoval, pokud by mu matka doporučila volit kandidáta, kterého nemá rád, reaguje slovy: „*Nevím, to je jejich věc.*“ I další respondenti, kteří se voleb občasně účastní, se svou rodinou tato témata občasně diskutují: „*... že jsme se bavili někdy, že jsou dobrý Piráti, se ségrou i s rodinou Sebastiana, jsme se o tom bavili, tak to jsem si řekla, že jako dobrý, že bych třeba jako šla. To je dobrý, to oni zvolili, to jsem se o tom bavila,*“ říká Bětka.

Gabriel je jediným z respondentů, kteří u voleb nikdy nebyli. Hned na začátku rozhovoru vysvětluje, proč tomu tak je: „*Nebyl, za mě volili rodiče, to já nemůžu. Já nemůžu, ne, ne.*“ Rodiče Gabriela podle něj k volbám chodí a volí i za něj. O účast na volbách by měl Gabriel ale zájem, pokud by se jich mohl účastnit: „*Hmm, no jako mohl, chtěl bych, no.*“ Záhy dodává, co mu brání: „*Ale ono to není zadarmo, ono to je za peníze... No, že tam dáváme peníze do tý, do tý, takovýtý, papírový, tý, no, nádoby... To se tam dává v těch volbách. Tam jenom, tam dám nějaký ten, s těma penězma. A ten dopis třeba taky.*“ Na otázky po zdroji těchto informací už respondent nereaguje a posléze si

ověřuje, že informace, které autorce výzkumu předává, jsou pravdivé: „*No, tak takhle to je, ne? No? To je pravda, ne? Nebo spíš není?*“

- **Důležitost účasti na volbách**

Názory respondentů na významnost účasti na volbách se poněkud různí. Podle čtyř respondentů je účast důležitá, někteří respondenti se shodují např. na tom, že volby jsou možností, jak se mohou podílet na rozhodování o světě kolem sebe a být aktivní. Erik mluví o důležitosti v tom: „*Že rozhoduje. Jaká strana bude vést, jaká strana vyhraje... Rozhodovat o České republice.*“ Účast na volbách může být pro někoho důležitá také svou společenskou rolí. Adam uvádí, že k volbám šel, „*...Protože jsem tam potkal a viděl jsem tam spoustu svých sousedů, přátel a známých, spíš to byli sousedi, no, a já sem jim řekl: ‚Ahoj, jak se máte a co děláte?‘ No, a člověk mohl s nimi popovídat.*“ Objevovaly se i názory, že pomocí voleb může dojít k nějaké změně. S tím nesouhlasí tři respondenti zastávající názor, že zúčastnit se voleb důležité není. Cyril zdůrazňuje, že pomocí voleb se nic nezmění: „*Tohle je akorát manipulace lidí... Jako lidi ve vládě prostě naslibujou spoustu věcí, spousta lidí tomu uvěří a jdou za tou vidinou ‚jo, tohle slíbili, přece by nelhali‘, tak prostě jdou, věřej, věřej, a potom ve finále zjistěj, že z toho, co nám řekli, nic není.*“ Politici podle Cyrila zůstanou stejní a půjde jim pouze o vlastní zisk a manipulaci ostatních. Pokud chce člověk změnu, musí se angažovat jinak, než politicky, např. násilím: „*Všichni lidé by museli prostě jít a udělat prostě nehorázněj humbuk, nedat jim to jen tak, prostě vyjít do ulic.*“

Dominik jako jediný z respondentů uvádí rozdíl mezi vnímáním tématu vztaženého k sobě a k jeho okolí - zatímco pro něj účast na volbách důležitost nemá, protože ho politika nezajímá, uznává, že je možné pomocí voleb něco změnit a to může být pro někoho jiného důležité: AV: „*A proč nechodíš?*“ Dominik: „*Protože mi to přijde zbytečný.*“ AV: „*Má to nějaký smysl?*“ Dominik: „*Nemá, pro mě ne.*“ AV: „*A přijde ti teda, že se téma volbama dá něco změnit?*“ Dominik: „*Možná jo... No, určitě se může trochu změnit.*“

- Faktory, které ovlivňují rozhodování

Respondenti ve svých odpovědích uvádějí mnoho různých faktorů, které mají vliv na jejich rozhodování o volebním kandidátovi, kterého zvolí.

Veskrze se jednalo o faktory, které je možné shrnout do dvou základních oblastí: kvalita kandidáta a názor ostatních.

Kvalita kandidáta

Za velmi důležité pokládali respondenti vlastnosti, které by měl politický kandidát mít, způsob jeho vystupování, se kterým se pojí vzhled a taktéž jeho znalosti, názory a předchozí zkušenosti. *„Ten člověk musí bejt, něco vědět o politice, co chtěj lidi hlavně. Pravdu... A musí bejt slušnej. Musí bejt takovej prostěj. Takový,“* říká Erik. Dominik dodává: *„No, třeba aby byl spolehlivej a aspoň chytřej... Aby tam nebyl jenom tak někdo... Hlavně když bude mít aspoň to, rozum trochu.“*

Respondenti upozorňovali na jednotlivé rysy pomocí popisu konkrétní osoby (ať už známé osobnosti či spíše osoby z blízkého okolí respondenta) a znaků, kterých si na ní cení. Cyril mluví o konkrétní osobě ze svého okolí (asistentovi) a zdůvodňuje svou volbu: *„Třeba [jméno asistenta]. No, ale toho znám, a zná ho spousta lidí tady v [název obce] to prostě je... By mu dali hlasů, že by je mohl vidlema odhazovat... Charisma, nelže, není to takovej příživník na ostatních, jakože prostě opravdu to co řekne, udělá.“* Častým způsobem popisu bylo také vymezování se vůči konkrétním osobnostem a negováním faktorů, s nimiž jsou spojeny (např. vysoký věk či neblahý zdravotní stav). Hynek popisuje: *„Že není arogantní, prostě. Že se umí chovat. Na rozdíl od našeho současného pana prezidenta se to nedá srovnat, že jo.“* Gabriel používá pro definování dobrého politika taktéž metodu vymezení se vůči někomu: *„No tak měl by, neměl by se chovat jako Zeman, protože Zeman je hodně nemocnej a jako někdy říká i takový věci zvláště, nepravdivý.“* Důležitým faktorem byla také ochota a starost o občany, příp. to, zda danou osobu respondent zná, či zda mu z volby plynou nějaké výhody. Adam uvádí: *„Pro mě je důležitý, že člověk zvolí toho, koho zná, když ho zná, tak ho zvolí, a když někoho nezná, tak si řekne: ‚Aha, tak tuhle paní nebo pána já volit nebudu, protože mi nic neříkali a k čemu mi to pak bude?‘ A když je znám, tak si řeknu: ‚Já je zvolím, a když budu já něco*

potřebovat, tak oni mi pomůžou.“ Adam mluví také o svých očekáváních a ideálech: *„Spíš by měl říct: ‚Tak já se postarám, aby byl ve všech zemích mír, aby nebyl hlad, ani bída, ani mor, aby nebyly nemoci.‘“* Tato očekávání ale občas působí nepřiměřeně a nerealisticky.

Názor ostatních

Stejně jako má mnohdy okolí respondentů do určité míry podíl na tom, zda k volbám půjdou, svým působením často ovlivňuje i to, pro koho se rozhodnou. Někdy, např. u Adama, může hrát skutečnost, že určitou stranu rodina nebo jiní blízcí lidé volí, přímo klíčovou roli: *„Když byly ty volby, tak jsem volil třeba to KDU-ČSL, protože v naší rodině to volí všichni, to volí u nás v rodině kdekdo, tak spíš tu volím.“* Někteří respondenti uvádějí, že názory ostatních lidí v potaz vůbec neberou. V tomto případě je zásadní uvědomit si, že přemýšlení o určité situaci a konkrétní reakce člověka v přímém prožívání této situace, nejsou vždy v souladu. Erik na otázku, zda volí jeho rodina či přátele odpovídá, že neví, a že mu to nepřipadá důležité. Posléze ale udává, že se o vhodném kandidátovi rozhoduje právě podle svého okolí: *„Já rozhodnu, co myslí ostatní lidé, jakej je pohled jejich. Já zeptám ostatních a podle toho rozhodnu, koho mám volit ... Doma nebo kamarádů, zavolám někoho, co myslí.“*

Jak již bylo uvedeno, Cyril má plnou důvěru v určité zaměstnance chráněného bydlení, kteří ho nejen motivují k účasti na volbách, ale také mají velkou roli při jeho rozhodování. V současnosti k nim má již takovou důvěru, že by volil jimi doporučeného kandidáta i bez společné diskuze. Odůvodňuje to slovy: *„Já myslím, že bych dal na [jméno] a [jméno]. Já bych na ně dal, dám na ně, na oba... Šel bych s nima... No, protože přece by nevolili nějakýho debila... Tak prostě bych věřil tomu úsudku, co dělaj.“*

V ojedinělých případech respondenti uváděli, že si umí představit rozhodnout se pouze podle náhody, např. hozením mince nebo kostky. Bětka říká *„Umím. Dovedla bych se, podle osudu.“* Dominik zastává zcela opačný názor: *„Podle tohodle já se v ničom nerozhoduju. To je buď, a nebo. Spíš náhoda.“* Možné je také to, že respondenti volí opakovaně stejného kandidáta, rozhodovacím procesem si prošli v minulosti a nyní se už, stejně jako Adam, znovu nerozhodují: *„Já už to vím předem, jako, já už to mám rozmyšlený. Tak já už to vím dávno, zvolím KDU-ČSL.“*

5.3.2 Oblast omezení svéprávnosti

Cíl:

Zjistit, jaké povědomí mají lidé s mentálním postižením o problematice omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu.

Výzkumné otázky:

2. Jaké mají lidé s mentálním postižením povědomí o omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu?

2.1 Jak rozumí lidé s mentálním postižením omezení ve svéprávnosti?

2.2 Jak vnímají osoby s mentálním postižením podstatu omezení ve svéprávnosti?

2.3 Na základě jakých skutečností by se mělo o omezení ve (volebním) právu rozhodovat?

Dílčí celek (v rámci vymezení při analýze):

2. Oblast omezení svéprávnosti

Podtémata (vytvořená pomocí kategorizace kódů):

- **Definice omezení svéprávnosti**

Všichni respondenti se s pojmem omezení svéprávnosti v minulosti setkali. Většina z nich je schopna v rozhovoru okamžitě reagovat a popisovat oblasti, ve kterých člověk může být ze zákona omezen. Menší část respondentů reaguje vztažením situace k sobě - sami omezení ve svéprávnosti v určitých výkonech jsou: „*Jo to vím, to mám třeba já,*“ odpovídá Gabriel na otázku, zda ví, co to omezení svéprávnosti je.

Bětko byla v minulosti informována rodinou, že k situaci, kdy by mohla být ve svéprávnosti omezena, může dojít: „*To jsem slyšela, to mi vysvětlovala [jméno], dřív jsem dělala nějaký ty... Co jsem dělat neměla.*“ Záhy dodává „*Jo. Jednou jsem udělala chybu a [jméno] se do mě pustila, že by mě zbavila svéprávnosti, a že by to vzala všechno jako na sebe... Opatrovníka že bych měla, jako chodila bych s ní, ale už by mi nedůvěřovala... Jsem si s ní potom vyříkala, že už raději budu opatrná, ,děkuju, žes mi to spoustu věcí vysvětlila‘ a tak a byla jsem ráda, že jsem svéprávná, že můžu podepisovat a tak.*“

Jak již bylo částečně zmíněno, respondenti při definování pojmu omezení svéprávnosti převážně používají strategii vyjmenovávání úkonů, které člověk, v případě, že je omezen ve svéprávnosti, nemůže vykonávat. Respondenti uvádějí mnoho oblastí, ve kterých může být člověk s omezenou svéprávností zasažen. František říká: *„Že nemá průkaz... Že nemá občanku... Nemůže podepisovat papíry... Nemůže chodit sám k doktorovi.“* Podobné charakteristiky udává Dominik, navíc ale zmiňuje i oblast volebního práva: *„Že nemůže dělat úplně všechny věci... Třeba s penězma. Nebo i ty volby že nemá...“* Zhruba polovina respondentů zmiňuje, stejně jako Dominik, i oblast volebního práva, která se s omezením svéprávnosti může vázat.

Použití pojmů „nezvládá“, „neumí“, „nesmí“ apod., které se při definování omezení svéprávnosti objevuje, poukazuje na určitou neschopnost člověka, označuje to, čeho není v běžném životě schopen a jaké úkony nemůže vykonávat. Několik respondentů v tomto momentě, někdy i opakovaně, zdůrazňuje, že oni takové omezení nemají, že oni mohou uvedené činnosti vykonávat. Jedním z nich je i Adam: *„No, tak, slušně řečeno, si nenechám do toho mluvit prostě. Prostě nenechám. A nikoho druhého k tomu nepotřebuju prostě. To zvládám a nikoho nepotřebuju, aby někdo musíš támhle, půjdeme spolu támhle... Já si to zařídím a vyřídím.“* Pro Adama a několik dalších respondentů je důležité při diskuzi takového tématu vyjádřit, že oni pomoc druhé osoby v uvedených činnostech nepotřebují. Učinili tak spontánně, bez toho aby na svou situaci byli dotazováni.¹

Potřeba pomoci a podpory, kterou k vykonání daných úkonů lidé s omezením svéprávnosti, na rozdíl od ostatních lidí, potřebují, je dalším jevem, pomocí kterého respondenti definují institut omezení svéprávnosti. „... *Musí mít toho člověka vedle sebe...*

¹ Při působení v chráněném bydlení si autorka výzkumu opakovaně všimla potřeby klientů ukázat okolí, že jsou schopni nejen rozličných aktivit, ale hlavně samostatného rozhodování bez konzultace s druhou osobou. V chráněném bydlení barví autorka klientům vlasy. Běžně je taková aktivita spíše nudnou rutinou, zde se však pokaždé jedná o podrobně sledovanou akci, prostřednictvím které mají klienti možnost poukázat na vlastní svébytnost. Často utvrzují okolí a možná spíše sami sebe, že se jedná o jejich vlasy, se kterými si mohou dělat, co chtějí. Toto zdánlivě banální rozhodnutí, které s sebou nese jasně viditelnou změnu, může mít velký vliv na sebepojetí těchto klientů. Vidí, že jsou aktivní, a že mají vliv na to, co se bude dít, stejně jako tomu je u všech ostatních, „normálních“ lidí. Nejiná bude situace v otázce lidských práv a možnosti zúčastnit se voleb. Lidé s postižením se jako kdokoli jiný mohou rozhodnout k volbám nejit. Mají ale tu možnost a rozhodnutí nevolit je výrazem jejich aktivity, rozhodnutí a svébytnosti.

Jako může to být jeden (člověk) mu přidělený anebo kdokoli jiný, kdo je trochu normální... Kdo prostě ví, že ho musí hlídat a kdyby udělal náhodou cokoli, tak za něj zodpovídá.“ Respondenti zmiňují pomocnou a podpůrnou roli asistentů. Gabriel vysvětluje: „To znamená to, to, že třeba nemůže dělat sám, sám nemůže bydlet v bytě, musí se o něj starat nákej buď asistent nebo ten, sestra nebo nějaký pracovník.“ Většina respondentů avšak vidí roli další osoby při rozhodování ne jako podpůrnou, nýbrž jako nahrazující. Adam vysvětluje, co omezení svéprávnosti znamená: „To je prostě... Že za něj musí rozhodovat někdo druhý, asistent nebo asistentka. Nebo někdo, prostě někdo druhý.“

- Povědomí o možnosti omezení volebního práva prostřednictvím institutu omezení svéprávnosti

Většina respondentů ví, že je možné omezit i volební právo člověka. Pro Hynka je toto zjištění ale novou informací. Na otázku, zda ví, jestli je možné omezit práva člověka i v této oblasti, říká: „Vůbec nemám představu nebo přehled, no... Já jsem o tom neslyšel. Přestože ty uši mám našponovaný.“

Půlka respondentů během vyjmenovávání oblastí, ve kterých může být člověk omezen, uvádí právě volební právo, nebo to potvrzuje, až když jsou dotázáni přímo na možnost omezení volebního práva. Erik mluví o oblasti volebního práva ihned na prvním místě: „O volbách nebo nic nemůže podepisovat... A ještě ten člověk nemůže brát půjčku. Takový věci.“ Zdá se, že pro Adama je velmi složité pochopit nebo uznat, že je možné, aby někomu nebylo umožněno k volbám jít. Na otázku, zda je možné člověka omezit i v oblasti volebního práva, odpovídá: „To potřebuje akorát ten, kdo sám neumí volit... Tak musí s ním jít asistent nebo asistentka nebo někdo z toho úřadu.“ Na otázku, zda je možné někomu neumožnit k volbám jít, říká Adam: „To nejde.“ Při jmenování omezení, které by mohl člověk mít, navrhuje vždy možnost podpořit daného člověka při uplatnění jeho volebního práva jinou osobou. Vždy je podle něj možné požádat někoho o pomoc a nepřipouští, že by bylo možné někomu neumožnit k volbám jít.

- **Faktory, které ovlivňují zavedení opatření omezení svéprávnosti**

Následující části výzkumu byly dle autorky výzkumu nejobtížnější, ať ve formulaci otázek, vedení rozhovoru nebo následné analýze dat. Téma samotné může být pro respondenty hůře uchopitelné, neboť už se nejedná pouze o zodpovídání otázek typu „*Co to je...?*“ nebo „*Kdo rozhoduje o...*“ ale vyžaduje zapojení větší abstrakce a představivosti. Autorka výzkumu se ptá respondentů na to, jak by se mělo rozhodovat, jaká kritéria jsou podle nich správná, rozumná. Zde je těžké rozpoznat, zda jsou některé odpovědi důvěryhodné, zda se respondent nesnaží působit v lepším světle nebo vyhovět tomu, co by se od něj mohlo očekávat. Toho je možné si všimnout např. v rozhovoru s respondentkou Bětkou: AV: „*A co třeba lidi ve vězení?*“ Bětko: „*No, to když je někdo zavřenej tak asi těžko by. To...*“ AV: „*...Lidi ve vězení volit můžou, víš?*“ Bětko: „*Jo? Choděj? Tak to jsem ti chtěla říct, že by šli, že choděj.*“ Autorka výzkumu se poté podobným formulacím vyhýbala, pomocí této základní chyby si ale také uvědomila, že může nevědomě působit určitým dojmem a případně i ovlivňovat výpovědi respondentů.²

Kdo rozhoduje o zavedení opatření omezení svéprávnosti v oblasti volebního práva

Respondenti se shodují na tom, že v současnosti má hlavní roli v rozhodování o zavedení opatření omezení svéprávnosti lékař: „*Myslím doktor nebo nějakej, co to posuzuje,*“ říká Dominik. Adam mluví také o lékařích a opětně doplňuje ujištění o tom, že se ho toto téma netýká: „*Tak o tom rozhodujou spíš doktoři. A on že se není schopnej sám rozhodovat, tak ten potřebuje asistenci nebo pomoc. Ale tím nechci mířit na sebe, že bych jí potřeboval.*“

Důležitý podíl na rozhodnutí přikládají někteří také rodičům, vyjádření banky anebo soudu. Gabriel uvádí: „*Soud... Podle rodičů. Že mu třeba řeknou, že nemůže, mají prostě*

² V této situaci autorka výzkumu Bětku opravila a uvedla na pravou míru možnost vězňů vykonávat své volební právo, neboť oblast volebního práva vězňů nebylo tématem výzkumu. Během diskuze volebního práva osob s postižením autorka zpravidla respondenty neupozorňovala na to, jaká je skutečnost, právě z důvodu, aby respondenty neovlivňovala. Jiný respondent, Hynek, měl o problematiku velký zájem, v průběhu rozhovoru několikrát uvedl, že by ho zajímalo současné fungování státu v této oblasti. Po domluvě byl autorkou výzkumu s touto tematikou seznámen, ale až po dokončení celého rozhovoru mimo rámec výzkumu.

u sebe papíry. Rodiče mají u sebe papíry... Od lékaře.“ František dodává: „Někdy doktoři? ... Třeba někdo z banky.“

Bětko říká, že odpovědi na tyto otázky nezná: *„No to nevím, to by se mi muselo vysvětlit.“*

Faktory na straně posuzovaného, které o omezení svéprávnosti v oblasti volebního práva rozhodují

Respondenti vyjmenovávají faktory na straně člověka, na základě kterých soud rozhoduje o omezení svéprávnosti. Uvádějí konkrétní údaje, které by mohly vyžadovat podporu druhé osoby, případně zavedení opatření omezení svéprávnosti. Fyzické potíže většinou vyžadují pouze podporu další osoby při technickém zajištění voleb. Adam k tomuto uvádí: *„... Na vozíku, tak těm musej pomáhat ty asistenti a asistentky a opatrovníci, že musej s nima jít volit.“* Záhy dodává: *„Když je ten člověk nemocnej a nemůže se pohybovat, tak to je jasný, že by k těm volbám nedošel.“* Obtíže psychické povahy mají v tomto kontextu větší vliv. Někteří, např. Adam, zde často jmenují možné problémy s rozhodováním: *„Ten, kdo se neumí rozhodovat o volení a vůbec, ten, kdo se neumí rozhodovat o ničom, tak ten to potřebuje.“* Jiní doplňují schopnost myšlení: *„Protože, protože některý věci by třeba ani nepochopili, že by nepochopili, co mají dělat, nebo že by nepochopili takhle, co se týče těch voleb,“* říká Gabriel.

Cyril popisuje, že velkou roli hraje také schopnost člověka vnímat okolí *„Vůbec neví o tom, že tady nějaký svět je, tak toho bych opravdu jako ani nepouštěl...“* Schopnost komunikovat a samostatně fungovat uvádějí respondenti jako další důležitý předpoklad účasti na volbách. Hynek říká: *„... Nebo když nemluvíš nebo nevnímáš to okolí... Nebo kdyby aspoň zakřičel nějak zvukem. Nevím.“*

To, že právo jít volit mají, příp. by měli mít, všichni lidé, popisuje např. Cyril: *„Já bych mu jí dal (možnost volit), proč ne? Maj jí všichni? Tak jako...“*

Autorka výzkumu se pokusila získat od respondentů jejich návrhy na to, kdo by měl o omezení svéprávnosti rozhodovat a jakým způsobem. Není možné říci, že by se respondenti na nějakém postupu shodli. Velmi často zmínili některé z již zmíněných faktorů, které podle nich předpokládají nemožnost účasti na volbách, záhy však své

rozhodnutí v následujících větách zrušili či změnili (jednalo se např. o neschopnost čtení, psaní, mluvení či absence vzdělání). Mnohdy také nebylo jasné, jestli mluví o tom, jaká by situace měla podle nich být, nebo o tom, jaká je současnost.

- **Podstata omezení svéprávnosti v oblasti volebního práva**

Ptání se po smyslu opatření už vyžaduje velkou míru abstraktního myšlení. Ne všichni respondenti byli takového úsudku v daný moment schopni.

Adam uvádí, že omezení svéprávnosti způsobuje pouze naštvaní a rozčílení osob, kterých se toto omezení týká: „*Noo... Tak spíš... Spíš to udělat... Asi aby... Aby ty lidi jako naštváli nebo rozčílili.*“

Dominik mluví o tom, že opatření má pravděpodobně zajistit zvolení těch vhodných osob. Zároveň ale říká, že se každý člověk může rozhodnout pro kohokoli, koho chce zvolit, legitimizuje pluralitu názorů a jakési právo na chybu: „*Všichni se nemusej rozhodovat úplně správně... To je myslím každého věc, každé si může myslet něco jiného.*“

Cyril vysvětluje, že společnost je tak nastavená vůči lidem s postižením, společnost má strach z toho, jak by mohlo rozhodování osob s postižením ovlivnit dění v zemi: „*No, protože si myslím, že je hrozně moc odsekávaj, ty lidi bez těch občanek... Aby prostě, nevím, ale já si myslím, že aby nenapáchali nějaký zlo, který jim prostě by... Teoreticky nešlo vrátit? ... Hmm, ne já nemyslím, že jako zlo. Ale jako tohle si myslej oni. Víte, kdo ted'ko volil? Nezdravej člověk. Člověk, kterej je nesvéprávněj. Tak on vás vidí takhle.*“

Podle Cyrila by se ale větší zapojení lidí s postižením do společnosti odrazilo na její kvalitě, kterou v tomto stavu nemá: „*Jako já si myslím, že ty nesvéprávný, v uvozovkách, že by se rozhodovali líp. Nám asistenti říkají, že my jsme hrozně moc hodní, že postižení lidi jsou citlivější než prostě zdravej člověk. ... A [jméno asistenta] říkala, že by se spousta lidí od nás mohlo naopak učit.*“ Bohužel jsou podle něj lidé s omezením často diskriminováni. Omezení volebního práva pro lidi s postižením, které je určeno pouze tím, že tito lidé nejsou schopni vnímání světa dle jakýchsi standardních měřítek společnosti, pak zpochybňuje: „*Oni jsou asi nemocní, ale prostě sledujou to. I když nějak jinak, z jiného úhlu, ale myslím si, že to sledujou. Ten svět okolo sebe. A že bysme se divili, kdyby mohli*

promluvit. To je to samý, jako kdyby [jméno klienta], kdyby mohl mluvit, ten by asi dobře zamíchal kartama. Že by prostě měli co říct.“

- **Reflexe omezení svéprávnosti v oblasti volebního práva**

Z rozhovorů vyllynuly dva možné druhy opatření, která lze užít, pokud člověk s postižením není samostatně schopen výkonu volebního práva. Respondenti mluví o podpoře osob s postižením pomocí jiné osoby za účelem umožnění výkonu volebního práva a o omezení svéprávnosti, kdy se člověk voleb zúčastnit nesmí.

Již dříve byla v textu zmíněna potřeba podpory v kontextu charakteristiky opatření omezení svéprávnosti – respondenti omezení svéprávnosti popisovali uvedením nutnosti podpory ze strany druhé osoby. V dalších částech rozhovoru mluvili respondenti o podpoře druhou osobou jakožto vhodném opatření, pomocí kterého lze různými formami zajistit účast na volebním právu lidem s postižením. Vhodnost možnosti podpory osob s postižením zmiňují téměř všichni, a to v kontextu volby doma, doprovodu k volbám nebo požádání někoho jiného, aby volil ve jménu člověka s omezením. Hynek uvádí: *„No, furt ho má, furt ho má, to právo. Ale musí tam jít za dopomoci druhé osoby. To si myslím, že jo.“* Jednat by se mohlo o asistenty, zdravotnický personál či rodinu: *„Oni by se zeptali toho pacienta a on by řekl: ‚Tohodle zvolte za mne‘,“* říká Adam. Případné zneužití volebního hlasu Adam neuvádí.

Názory na to, komu by se měla dostávat tato podpora, se různí. Adam zmiňuje narušení kognitivních schopností, konkrétně rozhodování: *„A on, že není schopnej sám rozhodovat, tak ten potřebuje asistenci nebo pomoc.“* Dále popisuje i závažný druh postižení nebo fyzické obtíže: *„Jenom když jsou ty lidi opravdu na vozíku nebo prostě když jsou třeba ochrnutý a nemůžou se hnout a jsou v nemocnici a ty doktorky a sestry poprosěj, ať přijedou za nima s tou urnou, protože jinak nemůžou opravu, to je jasný, že by na ten úřad jinak nedošli, protože na tom vozíku... Zase je to náročný. Takže jaksi ty jsou, nejsou vyloučený, že by nesměli volit, ale jsou v tom omezený.“* Bětka mluví o lidech, kteří jsou ve špatném zdravotním stavu: *„... Když je někdo jako hodně nemocnej a měl by třeba sestřičky v pečovatelskejch domech pro tyhle ty lidi, co vlastně vůbec nemůžou, tak vlastně... By to to ně bylo dobrý, aby tam s nim šla ta sestřička, aby měl tu pomoc nebo jak bych to řekla.“*

Až na Gabriela všichni prosazují existenci podpůrných mechanismů. Gabriel jako jediný tvrdí, že není dobré, když by se někdo dožadoval při volbách pomoci „*Museli by se furt ptát. To není moc dobrý, to by se spíš měli nad sebou zamyslet, rovnou to dát a neptat se.*“

Vnímání toho, že existuje možnost omezení svéprávnosti v takové podobě, že se člověk nemůže voleb účastnit, může přinést mnoho rozporuplných pocitů. Několik z respondentů nejprve určitá kritéria jmenovalo, většinou je ale postupně opět vyloučilo a standardně dospělo k tomu, že nevědí, nebo že by všichni měli mít možnost se voleb zúčastnit. Sami tvrdí, že je tato problematika složitá a neví, podle čeho se o ní rozhoduje. Dva respondenti ihned mluví o tom, že není dobře omezit někoho ve volebním právu takovým způsobem, že ho nemůže vůbec naplňovat: „*Tak každý má právo volit, každý člověk... Tak by to mělo být,*“ říká Erik. Cyril dodává: „*Přijde mi to spíš jako diskriminace.*“

Hynek se svěřuje se svými pocity ohledně omezování svéprávnosti: „*No záleží no, když si tam pak už nedojdou... Já bych to, když bych asi... Aby bych. A jsem věřící člověk a normálně pochopení mám. Tak když to je s tím opravdu těžkým Downovým syndromem, kterej tě jenom vnímá a prakticky neví co, tak bych, asi bych ho toho ušetřil no, jo, nevím no. Prostě si myslím, že takhle trápit, zbytečně, kterej ti vlastně neřekne a nemyslí...“.* Na této ukázce je poznat, že Hynek dává do souvislosti rozhodnutí o znemožnění druhému člověku účastnit se voleb s vírou a pochopením. Navíc nepoužívá výrazy omezit nebo zakázat apod., nýbrž ušetřit někoho, příp. ho zbytečně netrápit. Tyto pojmy by bylo v daném kontextu možné označit jako eufemismy.

5.3.3 Oblast získávání informací

Cíl:

Zjistit, jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací a podpory při výkonu volebního práva.

Výzkumné otázky:

3. Jak a kde si lidé s mentálním postižením získávají informace o volbách a kandidátech, příp. podporu při výkonu volebního práva?

3.1 Z jakých zdrojů získávají lidé s mentálním postižením informace s volební tematikou?

3.2 Jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací s volební tematikou?

3.3 Potřebují lidé s mentálním postižením podporu při výkonu volebního práva? V jakých oblastech?

Dílčí celek (v rámci vymezení při analýze):

1. Oblast získávání informací

Podtémata (vytvořená pomocí kategorizace kódů):

- **Zdroj informace o konání voleb**

Všichni respondenti uvádějí, že se o konání voleb pravidelně dozvídají. Žádný z respondentů nemá problém s tím, že by mu tato událost nějakým způsobem v minulosti unikla. Většina se o konajících se volbách dozvídá z médií, jako je televize, rádio, příp. internet a noviny: „*Ve zprávách,*“ upozorňuje Gabriel na svůj zdroj. Hynek vyjmenovává několik druhů médií, ze kterých se dozvídá o blížících se volbách: „*Z televize, z rádia, z počítačů, z novin, i z nějakých právních těch...*“ Erik pozná, že volby nastanou, podle volebních lístků: „*Přijdou ty, ty... Modrá obálka. Poštou.*“

Dalším zdrojem informace o blížících se volbách je pro respondenty rodič, příp. asistent. Adamovi o volebních lístečích řekne jeho matka: „*To se dozvím většinou, to mi většinou zavolá mamka, že budou volby, a že mám tam papíry.*“ Bětka nejdříve neví, po nápoděbě možných médií váhá: „*No, to vůbec neposlouchám, takže nevím, jak se to dozvím,*“ a nakonec odpovídá: „*No, asistenti, od asistentů, tady jsou proto, aby to řekli! Říkaj všem nám hromadně.*“ Dominik líčí: „*Většinou se o tom mluví mezi lidma.*“ Zmiňuje také, že pak nepotřebuje žádný konkrétní pokyn – tímto způsobem se k němu informace, i když poněkud neformálně, vždy donese.

- **Zdroj dalších informací o volbách a kandidátech**

I další informace o kandidátech a o volbách respondenti čerpají převážně z již uvedených veřejně dostupných médií či z diskuzí se svými blízkými.

Dominik uvádí: „*Nevím přesně z čeho, z nějakých pořadů nebo z těch televizních zpráv.*“ Někteří přitom upřednostňují jedno médium či samotný program, jiní, jako

např. Erik, zdroje kombinují: „*Kouká i na televizi, na inter, co píšou, že jo. Co myslí lidi.*“ Zároveň někteří respondenti zmiňují, že by se pro více informací obrátili na autoritu: „*Zeptal bych se lékaře,*“ tvrdí Gabriel. „*Šel bych na úřad se zeptat,*“ dodává František a záhy zmiňuje své další zdroje: „*Tatky nebo mamky nebo [jméno asistenta].*”

Adam uvádí, že více informací už prakticky nevyhledává, neboť opakovaně volí stejně a nové informace nepotřebuje: „*Ne, já už vím. A co jsou ty ostatní strany, ty mě nezajímají, ty hnedka můžu vyházet.*“ Gabriel udává v případě přímých otázek rozdílné informace, než když je tázán na jiná témata a v průběhu diskuze se spolu s autorkou výzkumu dotknou i této oblasti. V případě, že se autorka výzkumu přímo táže po zdroji informací, uvádí Gabriel svou rodinu. Z předchozích částí rozhovoru, kde nebyl tázán takto přímo, ale opakovaně vyplývá, že téma politiky doma není prodiskutováno, např.: AV: „*A přišlo by ti důležitý, koho volí třeba mamka nebo tatka, když by ses rozhodoval?*“ Gabriel: „*Já si myslím, že by to bylo trošku jako důležitý. Abych třeba něco věděl o politice.*“ AV: „*A bavíte se o tom s rodiči?*“ Gabriel: „*Nebavíme, nebavíme*³.“

- **Dostupnost informací**

Většina respondentů se shoduje na tom, že mají určité informace, které jim pomáhají při výběru vhodného kandidáta, příp. při výkonu volebního práva. Jejich spokojenost s nimi se však různí.

Někteří respondenti jsou s kvalitou i kvantitou informací spokojeni. Mezi ně patří i Dominik, který přiznává, že nemá mnoho informací, ale vzhledem ke skutečnosti, že se o volby nezajímá, mu to nevadí: „*Ani mi nepřijde, že mám dostatek informace, ani to moc nevyhledávám spíš... Mně to ani tak nechybí.*“ Hynek je spokojen, zároveň ale reflektuje současnou dobu ve vztahu ke kvantitě dostupných informací: „*Naopak, dneska je to až moc přemrštěný... Že máme ten internet a těch informací, je toho moc prostě.*“

Jiní respondenti prahnou po větším objemu srozumitelnějších či objektivnějších informací. „*Lehčí k přečtení aby byly,*“ mluví František o důležitosti srozumitelnosti. Bětka uvádí, že je pro ni tematika voleb tak moc složitá, že nerozumí ani její podstatě, ani

³ Zde má AV poznámku z přepisování rozhovoru o přerušení otázky autorky a rychlé a jisté odpovědi Gabriela.

dalším údajům o kandidátech: „*Jak choděj všem ty volební lístky a já právě nerozumím co v těch listinách je, kdo je tam napsanej, koho volit, tomuhle vůbec nerozumím.*“ Mluví o tom, že je pro ni celé volební dění jen těžko srozumitelné: „*Tak třeba když dávali zprávy, nebo tak, a byli tam prostě, já nevím, jak se jim říká, v těch lavicích ty politici nebo tak, tak se tam hlásili, ale nevím proč.*“ Bětka navíc zmiňuje, že ji téma nezajímá. Kdyby se konala nějaká akce s volební tematikou, příp. by měla k dispozici srozumitelnou literaturu, nejspíše by se jí zabývala, ale aktivně by informace nevyhledávala.

Tři respondenti zmiňují prostředí, ve kterých se s tématem voleb v různé míře setkali. Jedná se o prostor chráněného bydlení, školy a organizace poskytující sociální služby. Žádný z respondentů si nevzpomíná na to, že by se v některém z nich setkal s materiálem psaným ve formě snadného čtení. František popisuje, že se s tématem setkává v organizaci Rytmus, kterou navštěvuje. O volbách se baví s dalšími klienty a asistentkou, dochází k výměně informací mezi účastníky setkání a případně i k doporučením. Gabriel popisuje svou zkušenost ze školy, do které v současnosti chodí a ve které se mluví o historických událostech: „*Jako ve škole si něco říkáme. Jako, že třeba, Edvard Beneš, to byl náš prezident. A že volil, taky Piráty.*“⁴ Hovory o současné politické situaci Gabriel ve škole nezaznamenává: „*Ne, to si neříkáme.*“

- **Aktivity chráněného bydlení a možné změny**

Respondenti byli dotazováni na to, zda nabízí chráněné bydlení v jakékoli podobě prostor pro diskuzi o tomto tématu (forma skupinové diskuze, individuálních rozhovorů, nácviků apod.).

Dva respondenti v chráněném bydlení trvale nežijí, jezdí do něj pravidelně párkrát do roka po dobu několika let. Oba dotazovaní zmiňují, že se v chráněném bydlení nikdy nesetkali s tématem voleb. Vzhledem k tomu, že nežijí v tomto chráněném bydlení trvale, je možné, že se v době blížících se voleb (kdy se očekává zvýšená pozornost k tomuto tématu) zkrátka v chráněném bydlení nevyskytovali, a tudíž se zde s tématem voleb

⁴ Věta o volbě Pirátů zní jako by byla vytržena z kontextu, řečena navíc, bez souvislosti. Je to možné. Zároveň se ale mohlo jednat o dvě informace, které se Gabriel dozvěděl současně nebo ze stejného zdroje. Pan učitel, který je učil o Edvardu Benešovi, jim také mohl prozradit své volební preference. Příp. je mohl v danou chvíli prozradit někdo jiný. Autorka výzkumu vysvětlení nezískala.

nesetkali – jejich negativní odpověď tedy nemusí být nutně důkazem toho, že v chráněném bydlení taková témata nevznikají.

Polovina všech respondentů však také uvádí, že volby nejsou tématem hromadných diskuzí a aktivit: „*Ještě nikdo o tom nemluvil... Nebo neslyšel jsem,*“ říká Adam. Dominik dodává: „*Ne, tady na to nemáme... Se o tom nebavíme moc.*“ Dva respondenti si vybavují společnou diskuzi klientů a asistentů. Dle Bětky při ní docházelo k informování klientů o konajících se volbách: „*Hromadně, že všichni seděli, já taky nějak přišla a seděla s nima a poslouchala.*“ Dle Františka při této diskuzi docházelo ke sdílení informací o kandidátech. Oba dva zmiňují doporučení volby určitých kandidátů ze strany asistentů: „*No třeba nám poraděj... Ano, nějaké konkrétní strany, které jsou dobré a perfektní,*“ líčí Bětka. Adam si vybavuje společné sledování televize: „*No, tady se kouká na zprávy, když maj bejt volby.*“

Dva respondenti mluví o již uskutečněných individuálních rozhovorech, při kterých jim konkrétní asistent pomohl s výběrem vhodného kandidáta, s přečtením textu, nebo se stal psychickou podporou při celém procesu voleb – tomuto tématu se bude podrobněji věnovat další kapitola.

František zmiňuje, že již zažil doprovod asistentů přímo k volbám, Cyril však tuto informaci popírá.

Cyriel s Dominikem odmítají nové možnosti a aktivity spojené s volbami, nemají o ně zájem: „*Já to chci mít rychle za sebou, mně to nepřináší nic,*“ říká Cyril.

Důležitým aspektem tohoto výzkumu je přijít na to, jaké činnosti nebo aktivity respondentům právě v oblasti volebního práva chybí. Některé, pojící se s oblastí dostupnosti informací prostřednictvím různých druhů médií, už byly uvedeny. Nyní budou představeny oblasti týkající se chráněného bydlení.

Dva respondenti uvedli, že mají dostatek informací a cítí se v problematice dobře zorientovaní, a proto by měli zájem o prostor k předávání informací klientům, kteří v této oblasti tápou. Oba pokládají za důležité, aby klienti chráněného bydlení měli více informací: „*To by se teda mělo probírat, to myslím, že by měli ti asistenti dělat,*“ říká Hynek. Adam během rozhovoru vymýšlí, jak by taková aktivita mohla vypadat: „*Já*

myslím, že by to bylo užitečný, se jako sesednout k velkému stolu a udělat k tomu jaksi normálně slovní debatu. Jako povídání. Promluvit si o tom, a hlavní slovo bych si vzal já, protože nikdo neví, co to je, to vím, že nikdo nezná, co to je, volit. Tak aby věděli, co to je, jak se to dělá... Aby všichni věděli, co mají dělat... Aby všichni nezůstali potom koukat: „Jé, my nic nevíme, nám nikdo neřekl.“ Po skončení rozhovoru se se svými plány svěřuje i asistentovi chráněného bydlení a společně vymýšlejí, jakým způsobem by mohla být aktivita uskutečněna. Hynek má podobnou myšlenku, zároveň mluví o svých pocitech frustrace: *„Já bych jim to řekl, ale já mám pocit, že mě tady nikdo řák už neposlouchá.“*

Jiní respondenti zmiňují, že akutním nedostatkem informací netrpí, přesto by ale uvítali prostor pro společnou debatu právě v rámci chráněného bydlení. Erik mluví o nežádané absenci společných aktivit s tímto tématem. *„O trochu víc aby se mluvilo... V [název chráněného bydlení] taky chci víc mluvit.“* I František by ocenil prostor pro diskuzi s dalšími klienty chráněného bydlení. Také Bětka uvádí, že by se společného setkání a diskuze účastnila, nebyla by však aktivní iniciátorkou.

- **Potřeba podpory při rozhodování a výkonu volebního práva**

Někteří respondenti jsou zcela samostatní jak v rozhodování se o tom, kterého politického kandidáta zvolí (příp. v rozhodnutí se voleb se neúčastnit), tak v samotném procesu voleb: *„Já vím, jak to chodí,“* říká Adam. Pomoc a podporu tedy nepotřebují a vědí, na koho se mohou obrátit v případě, že by se ocitli v neočekávaných nesnázích: *„Tak se zeptám (členů komise). A řeknou,“* uvádí Adam.

Jiní respondenti potřebují určitou pomoc. Hynek mluví o svém fyzickém handicapu, který mu zabraňuje v jednoduchých úkonech jemné i hrubé motoriky: *„Mám pacičky špatný, tak si tam vždycky muchlám takhle ten volební ten.“* Tato skutečnost pro něj ale nepředstavuje výrazný problém: *„Táta mi to tam vždycky dá... Akorát aby to nebylo zmuchlaný.“*

Někteří respondenti zmiňují obtížnost učinit rozhodnutí: *„Někdy je to těžký, rozhodnout, zvolit... Někdy i mně dělá problém rozhodnout,“* říká Erik. Tuto potíž řeší diskuzí s kamarády, která mu situaci ulehčí. Cyril mluví o možné podpoře asistentů při

rozhodování, kterou ale nemá momentálně potřebu využít: „*Hm, kdybych fakt váhal, nevěděl bych, bych se zeptal, jestli je to opravdu dobře.*“

Cyryl popisuje svou potíž: „*Já mám problémy s tím čtením.*“ Využívá proto dlouhodobě pomoci vybraných pracovníků chráněného bydlení, kteří mu pomůžou s filtrováním nebo přečtením informací, které dostává: „*Budou dávat ty otázky, rozhovory a ty letáky... Tak si to buď přečtu anebo požádám asistenta.*“

Další dva respondenti k volbám nechodí a při rozhovoru rozkrývají bariéry i případné možnosti řešení. Gabriel říká, že k volbám chodit nemůže. Tuto skutečnost odůvodňuje jednak již zmíněnou nutností za účast na volbách zaplatit, dále tím, že za něj chodí volit rodiče, protože pro něj by bylo jít k volbám obtížné. Gabriel: „*Pro mě by to bylo těžký.*“ AV: „*Myslíš si, že bys to zvládnul, kdyby šel někdo s tebou a pomáhal by ti?*“ Gabriel: „*... Asi jo. Ale já myslím, že táta... Já vůbec nevím, proč nechodí se mnou.*“ Gabriel dále opakovaně popisuje, jak volební proces probíhá a k čemu při něm dochází. Sám udává, že věří, že by s podporou druhého člověka volit zvládl.

Bětka v průběhu celého rozhovoru opakovaně zmiňuje své obavy související s volbami. Nepřipadá jí, že by měla dostatek potřebných informací, že by volbám rozuměla a často mluví o chybě, kterou by mohla v průběhu celého procesu udělat: „*Protože já tomu samostatně jako neto, nerozumím, to já, kdybych se do něčeho pustila, tak bych udělala, jako chybu, no... Že bych třeba špatně napsala... Bych k volbám sama radši, nevím proč, ale samostatně určitě bych nešla.*“ Bětka mluví o podpoře asistenta, kterou by ráda využila, také uvádí, jaké výhody by jí tato podpora přinesla: „*No, aby mi pomohli koho volit právě... Nejdřív bych se poradila, jestli je dobrý volit ty Piráty, než bych to tam dala. Ale to bych už zvládla sama, jenom vybrat tu stranu... Ale stejně bych měla jistotu, aby tam se mnou šli. Já bych měla tu jistotu. To by mi vyhovovalo, že bych byla v klidu.*“

5.4 Shrnutí, diskuze a doporučení pro praxi

V rámci kapitoly shrnutí autorka výzkumu nejprve představí výsledky výzkumu v souvislosti s předem vytyčenými výzkumnými otázkami.

Vyhodnocení výzkumných otázek

V rámci výzkumu byly definovány následující hlavní výzkumné otázky:

1. Jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb?
2. Jaké mají lidé s mentálním postižením povědomí o omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu?
3. Jak a kde si lidé s mentálním postižením získávají informace o volbách a kandidátech, příp. podporu při výkonu volebního práva?

Odpovědi na ně jsou obsaženy dále v odpovědích na uvedené dílčí otázky.

1.1 Jaký mají pro lidi s mentálním postižením volby význam?

Názory na důležitost uplatnění volebního práva a účasti na volbách se velmi různí. V čem se ale respondenti převážně shodují, je jejich nízká zainteresovanost na politice a volbách obecně. Většina respondentů uvedla, že se o politiku a volby nezajímá, příp. zajímá jen sporadicky. Dva respondenti zmiňují svou zainteresovanost k tématu. Přesto se s výjimkou jednoho respondenta (který by však o účast na volbách měl zájem, pokud by to bylo možné) všichni voleb alespoň jednou zúčastnili, dva z respondentů se účastní pokaždé. Mezi důvody, které přispěly k rozhodnutí nevolit, patří pocit, že tématu nerozumí, nízká úroveň motivace, nízká informovanost či pocit nemožnosti ovlivnění reality pomocí voleb.

Samotnou účast na volbách pokládají za významnou čtyři respondenti, a to především kvůli výrazu aktivity, možné změně a podílu na rozhodování se o světě kolem sebe. Pro někoho může mít i význam společenský. Naopak tři respondenti si nemyslí, že je účast na volbách důležitá, především z toho důvodu, že nevidí změnu, kterou by jejich hlas mohl přinést. Jeden respondent mluví o tom, že změny situace lze docílit jen prostřednictvím přímé akce, která je agresivnější než volby.

1.2 Jaké faktory ovlivňují lidi s mentálním postižením při volbách?

Faktory, které ovlivňují respondenty, lze shrnout do dvou základních okruhů. Kvalitou kandidáta se rozumí rysy, které by měl vhodný kandidát mít. Patří mezi ně především jeho vlastnosti, vystupování, znalosti a zkušenosti. Důležitý při rozhodování může být také názor ostatních lidí, ať už rodiny či jiných blízkých osob (např. asistenta). Někteří respondenti se radou absolutně řídí, jiní ji berou jako pouhé doporučení. Pro jiné respondenty však nemá žádnou váhu.

2.1 Jak rozumí lidé s mentálním postižením omezení ve svéprávnosti?

Všichni respondenti pojem omezení svéprávnosti znají. Vnímají ho jako opatření, které omezuje člověka v určitých úkonech, příp. mu zabraňuje úkon samostatně vykonat. Jedná se např. o zacházení s financemi, podepisování smluv nebo samostatný neomezený pohyb. Někteří respondenti znají opatření i z toho důvodu, že jím jsou sami omezeni. Polovina respondentů zmiňuje i oblast volebního práva, ve které může být člověk omezen. Respondenti dávají omezení svéprávnosti do souvislosti s potřebou podpory a pomoci druhou osobou. Když je tedy člověk omezen ve svých právech, znamená to, podle respondentů, že vyžaduje určitou míru podpory či pomoci ze strany ostatních lidí.

2.2 Jak vnímají osoby s mentálním postižením podstatu omezení ve svéprávnosti?

Zjistit, jakým způsobem respondenti vnímají podstatu tohoto opatření, bylo, dle autorky výzkumu, velice obtížným úkolem. Někteří respondenti se k tomuto tématu nevyjádřili vůbec, několik jich zmínilo, že je pro ně toto téma těžko srozumitelné. Většina respondentů pokládá za smysluplnější opatření podporu prostřednictvím jiné osoby (téma této formy podpory se objevuje napříč celým rozhovorem několikrát). V reakcích respondentů lze najít i několik teorií proč omezení svéprávnosti existuje a jaký má účel. Respondenti zmiňují zaměření opatření v neprospěch osob, kterých se týká. Omezení svéprávnosti tak může být důvodem k naštvání a rozčilení osob tímto opatřením omezených. Jiné teorie uvádějí roli společnosti, jejíž členové se mylně domnívají, že opatřením zajistí zvolení schopných lidí. Několik respondentů s existencí institutu omezení svéprávnosti v podstatě souhlasí, nemají však ucelený názor na kritéria, která by o jeho zavedení měla rozhodovat. Zaznívají i poznámky o existenci práva na účast při volbách,

které má náležet všem. Objevují se i výroky upozorňující na specifika osob s postižením, kterými naopak mohou obohatit většinovou společnost.

2.3 Na základě jakých skutečností by se mělo o omezení ve (volebním) právu rozhodovat?

Prostřednictvím bádání autorka výzkumu nezískala na tuto výzkumnou otázku odpověď. Respondenti se shodovali na vhodnosti podpory osob s postižením ve výkonu volebního práva. Při hledání měřítek, pomocí kterých by bylo možné omezit člověka ve svéprávnosti, se opakovaně mluvilo o vyjádření lékaře, absenci komunikačního systému či o závažném druhu postižení spojeným s absencí vnímání svého okolí. Výpovědi týchž respondentů si ale navzájem často protiřečily, tzn., že respondenti nejprve sice uvedli kritérium, na základě kterého by nemělo být možné člověku umožnit zúčastnit se voleb, záhy ho ale vyvrátili. I v těchto případech navíc respondenti většinou navrhovali alternativu omezení svéprávnosti, a to formou pomoci a podpory asistentem při rozhodování a výkonu volebního práva, nikoli samotné omezení svéprávnosti.

3.1 Z jakých zdrojů získávají lidé s mentálním postižením informace s volební tematikou?

Respondenti se shodli na tom, že se o konání voleb pravidelně dozvídají. Způsob, jak a kde posléze získávají další informace o kandidátech či volbách, se příliš neodlišuje - jedná se buďto o informace z médií (především z televize, rádia, internetu) nebo od blízkých lidí (rodiče, asistenti, příp. lékař, pracovník na úřadu). Někteří respondenti si více informací nezjišťují, neboť vědí předem, jakého kandidáta zvolí.

3.2 Jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací s volební tematikou?

Většina respondentů disponuje určitými zdroji informací, na základě kterých se rozhoduje o politické volbě. Někteří jsou spokojeni, ať už se o politiku zajímají a pestrých zdrojů mají dostatek, či v opačném případě, že informace nemají, stejně tak jako zájem o problematiku. Respondenti nemají zkušenost s literaturou ve formě snadného čtení a právě lepší srozumitelnost zdrojů je, vedle objektivnosti a objemu informací, jedním ze základních požadavků respondentů.

Většina respondentů uvádí, že se s tématem voleb v chráněném bydlení příliš neseťkává, obzvláště pokud se jedná o společné aktivity. Několik respondentů má zkušenost s využitím individuálních rozhovorů, při kterých se s asistenty zaměřují na volební tematiku. Zhruba polovina respondentů vyjadřuje svůj zájem o společné aktivity poskytované chráněným bydlením. Dva respondenti už se cítí být v problematice natolik zorientovaní, že zvažují předávání informací ostatním klientům. Jiní dva respondenti se naopak o tematiku nezajímají a o žádné další aktivity v této oblasti by zájem neměli.

3.3 Potřebují lidé s mentálním postižením podporu při výkonu volebního práva? V jakých oblastech?

Někteří respondenti jsou zcela samostatní a pomoc nepotřebují. Vědí ale, na koho se mohou v případě nesnázi obrátit. Další mluví o různých druzích pomoci, kterých se jim dostává – jedná se o podporu v motorických úkonech, ve čtení materiálů či pomoc s rozhodováním. Dva respondenti podporu z různých důvodů nemají. Jeden bydlí s rodiči a je informován o tom, že volit nemůže. Podporu by uvítal a sám by se voleb rád účastnil. Druhá respondentka má z celého volebního procesu určité obavy a podporu druhé osoby by uvítala především pro proces rozhodování se, a posléze pro pocit jistoty při výkonu volebního práva.

Diskuze

V současné době neexistuje mnoho výzkumů, které by se zabývaly tématem volebního práva osob s mentálním postižením, zvláště ojediněle se respondenty výzkumů stávají lidé s mentálním postižením. V následujících odstavcích budou stručně představeny výzkumy, jejichž téma se do určité míry prolíná s tématem výzkumu této diplomové práce. Jejich výsledky pak budou srovnány s výsledky výzkumu této diplomové práce, zazní zde i návrhy a doporučení k realizaci dalších výzkumných bádání.

Již v teoretické části práce byl představen výzkum bývalé ombudsmanky Anny Šabatové, který byl realizován v roce 2018 v sedmi domovech pro osoby se zdravotním postižením. Ombudsmanka na základě rozhovorů s klienty i pracovníky domovů zjišťovala, zda měli klienti v posledních volbách možnost volit a jaká jim byla v rámci sociální služby poskytnuta podpora pro uplatnění volebního práva. V rámci výzkumu bylo

mimo jiné zjištěno, že některá zařízení své klienty záměrně o volbách neinformovala (Veřejný ochránce práv, 2019, str. 20 – 24). Ve výzkumu této diplomové práce se respondenti naopak shodli na tom, že se o konání voleb vždy dozvěděli. Jejich zdroje se liší, jedná se ale převážně o média (např. televize, internet, rádio) a o blízké osoby (především rodinu a asistenty chráněného bydlení). Asistenti chráněného bydlení představují pro respondenty tohoto výzkumu cenný zdroj informací, na který se přirozeně v případě potřeby obrací, ať už se jedná o informace spojené s konáním voleb, postupem při výkonu volebního práva, nebo i podporu při výběru vhodného kandidáta. Výzkum diplomové práce však nezmapoval způsob podpory při výběru vhodného kandidáta, toto téma zůstává neprozkoumané a je doporučené k dalšímu bádání.

Volební právo u osob s postižením je také tématem vysokoškolských kvalifikačních prací. Zabývala se jím např. absolventka Ostravské univerzity Nela Leškaničová (2012) ve své bakalářské práci nazvané Lidé s mentálním postižením a volební právo. V době vydání této práce ještě nevyšel v platnost nový občanský zákoník, který v současnosti legislativně ukotvuje omezení svéprávnosti.

Výzkumná část práce Leškaničové byla realizována kvantitativní formou prostřednictvím dotazníku zasláného do různých chráněných bydlení České republiky, cílila tedy na jejich pracovníky, nikoli klienty. Přesto jsou si některá témata obou výzkumů blízká a výsledky určitých částí srovnatelné. Ve výzkumu Leškaničové 79% respondentů uvedlo, že nezná žádné materiály, dokumenty ani projekty týkající se tematiky volebního práva osob s mentálním postižením, 82% respondentů nevytváří materiály či pomůcky pro informování klienta v této oblasti a 81% respondentů používá formu rozhovoru pro informování klientů o volební tematice. Ve výzkumu autorky této diplomové práce byli klienti chráněného bydlení dotazováni na dostupnost srozumitelných materiálů týkajících se voleb, přičemž si nevybavují použití žádných materiálů ve formě zjednodušeného čtení, či jiné pomůcky poskytnuté chráněným bydlením nebo jinými subjekty (např. jiné zařízení sociálních služeb či školské zařízení). Stejně jako ve výzkumu Leškaničové, i v tomto výzkumu respondenti často zmiňují individuální rozhovory, v rámci kterých dochází k osvětě v oblasti voleb a obdobné tematiky. Potřebu většího množství a lépe srozumitelných informací o volebním právu a volbách u lidí s mentálním postižením

zmiňují oba výzkumné vzorky, respondenti Leškaničové popisují navíc nedostatek informací na straně klientů i pracovníků. Aktuální kvalitativní výzkum zaměřený na podporu osob s mentálním postižením (včetně dostupnosti informací a podkladů pro práci s klienty) pohledem asistentů chráněného bydlení by mohl poskytnout zajímavá a podnětná data. Lze také předpokládat, že od roku 2012, kdy vznikla práce Leškaničové, došlo k mnoha změnám týkajících se právě dostupnosti materiálů. V teoretické části této diplomové práce je uvedeno několik elektronických zdrojů, na kterých jsou zdarma k dispozici různé materiály vysvětlující volební systém v České republice nebo proces výkonu volebního práva ve formě snadného čtení, které jsou určeny přímo osobám s mentálním postižením. Materiály tedy dostupné jsou, ačkoli nepokrývají všechna témata, která respondenty zajímají, nebo která jim připadají důležitá (např. profily jednotlivých kandidátů). Je otázkou, zda o jejich existenci asistenti chráněného bydlení vědí a zda je pro ně důležité s obdobnými dokumenty pracovat. Možné (ačkoli je to málo pravděpodobné, vzhledem k podobnosti výroků respondentů k tomuto tématu) je také to, že se daný klient určité události spojené s používáním obdobných materiálů neúčastnil, případně na tuto událost zapomněl. Další kvalitativní výzkum s touto tematikou by zároveň umožnil proniknutí do větších podrobností problematiky. Asistenti jsou v unikátní pozici směrem ke klientům chráněného bydlení – jsou s nimi dlouhodobě v téměř každodenním kontaktu. Respondenti uvádějí asistenty mezi osobami, se kterými tematiku voleb řeší, z čehož lze usuzovat, že mají k asistentům důvěru. Nahlédnutí do přístupů, postojů a názorů asistentů by bylo jistě zajímavé a pro další praxi přínosné.

Poslední výzkum, který bude v rámci této kapitoly představen, byl rovněž realizován v rámci diplomové práce. V tomto výzkumu Jeřábek (2011) zkoumá důsledky zbavení způsobilosti k právním úkonům u osob s mentálním postižením a v jedné kapitole své práce se věnuje právě volebnímu právu. Respondentů zde uvádí celkem pět, patří mezi ně dvě osoby, jež byly zbaveny způsobilosti k právním úkonům, opatrovnice jednoho z nich, vedoucí chráněného bydlení a odbornice na problematiku práv osob s mentálním postižením. Ve výzkumu zaznívá zásadní myšlenka: *„Je otázka, jestli lidé, kteří nejsou zbaveni způsobilosti k právním úkonům, jsou všichni schopni nějaké té racionální volby nebo ne. Myslím si, že určitě ne. A pokud bychom vlastně měli posuzovat racionálnost voleb, tak bychom ji měli posuzovat určitě u všech a ne jenom u lidí, kteří mají nějaký status,*

nějakou nálepkou, že mají to mentální nebo duševní postižení.“ Jak říká tehdejší vedoucí pracovnice Centra advokacie duševně postižených, u majoritní společnosti nezaznívá potřeba testování schopnosti racionální volby. Každý občan České republiky starší 18 let se tak smí voleb účastnit. Lidé s mentálním postižením, jak plyne z výzkumu uskutečněného v rámci této diplomové práce, ale i diplomové práce Jeřábka (2011), v různé míře disponují povědomím o politice, politických stranách a volbách. Mnoho respondentů charakterizovalo vhodného volebního kandidáta prostřednictvím vymezení se vůči současným a konkrétním politickým představitelům, a to i ti respondenti, kteří tvrdí, že volbám nerozumí, příp. k volbám chodit nesmí. Reflexe současné politické situace se přirozeně objevovala napříč všemi rozhovory, z čehož vyplývá, že tito lidé politické dění okolo sebe vnímají, tvoří si na něj svůj názor, a jsou tak součástí společnosti.

Velkým tématem při diskuzi volebního práva u osob s mentálním postižením bývá možnost ovlivnitelnosti a manipulovatelnosti těchto lidí. Stejně jako schopnost rozhodování, ani manipulovatelnost není v tomto kontextu zkoumána u všech ostatních lidí. Mnoho, ne-li většina, z nich si pak částečně utváří názory na základě názorů druhých. Není to však přirozená věc i v našem „běžném“ světě? Při rozhodování čerpáme do různé míry z myšlenek osob, které mají naši důvěru, inspirujeme se navzájem, radíme si. Působí na nás rozličná média, která ne vždy podávají objektivní informace, a my tyto informace ne vždy analyticky třídíme a vyhodnocujeme. Jsme vystaveni přemíře dat, která působí nejen na náš rozum, ale také na naše emoce. Nikdo nezkoumá, jak se s takovými informacemi vypořádáváme my, „běžní“ členové společnosti, zda vše analyzujeme a vyhodnocujeme, rozhodujeme se „správně“, podle našeho nejlepšího vědomí a svědomí. Právo volit přesto máme. Co to vůbec znamená, rozhodnout se správně? Jak bychom se cítili my, kdybychom byli na základě „špatného“ vyhodnocování informací označeni za ty omezené ve svéprávnosti? V diplomové práci bylo poukázáno na potřebu respondentů zdůraznit vlastní svébytnost, upozornit na to, že oni sami určité činnosti zvládají a podporu při nich nepotřebují. Tato potřeba mohla být reakcí na neustálé zneschopňování, kterému bývají lidé s mentálním postižením často vystaveni.

Limity výzkumu

Jedním z možných limitů výzkumu je doba jeho uskutečnění. V době realizace rozhovorů, na konci února 2020, ani v době krátce předtím, se žádné volby nekonaly. Téma tak pro některé respondenty mohlo být příliš vzdálené, abstraktní. Praktičtější by nejspíše bylo realizovat výzkum krátce po nebo před volbami, kdy by respondenti mohli mít v živější paměti, jak se o volbách dozvěděli či co pro ně je při výběru kandidáta důležité. Krátce po volbách by ale mohlo být téma příliš aktuální a bylo by těžší oprostít se od konkrétností.

Vzorek obsahuje osm respondentů, kteří společně bydlí ve stejném chráněném bydlení. Výzkum reflektuje právě i činnost chráněného bydlení v oblasti podpory osob s mentálním postižením. Je tedy pravděpodobné, že je v jiných zařízeních podpora nastavená jiným způsobem. Plošné generalizování výsledků tohoto výzkumu proto není možné.

Je nutné také zmínit možnou zkreslenost výpovědí některých respondentů způsobenou jejich snahou naplnit očekávání autorky výzkumu, kterou znají.

Závěr

Diplomová práce pojednává o problematice voleb a volebního práva u osob se zdravotním, respektive mentálním postižením.

V první části práce je stručně představeno téma voleb a volebního práva. Po něm následuje kapitola věnovaná charakteristice mentálního postižení a specifik osob s mentálním postižením. Následuje část analyzující zahraniční i české dokumenty, které formují pojetí práv osob se zdravotním postižením v naší zemi. Podrobněji je popsán občanský zákoník, který v nedávné době naznal velkých změn, tou hlavní v oblasti zájmu této diplomové práce je zrušení institutu zbavení svéprávnosti a zavedení pojmu omezení svéprávnosti. V závěru teoretické části práce se autorka textu věnuje organizacím, které podporují práva osob s mentálním postižením a svou činností napomáhají zpřístupnění voleb pro tuto skupinu obyvatel.

V praktické části se autorka výzkumu zabývá vnímáním voleb a volebního práva samotnými osobami s mentálním postižením. Pro výzkum byl vybrán vzorek osmi lidí s mentálním postižením, kteří byli dotazováni za použití polostrukturovaného rozhovoru.

Cílem práce bylo uceleně představit problematiku volebního práva osob s mentálním postižením v rámci české i mezinárodní legislativy a na základě kvalitativního výzkumu pak prozkoumat oblast vnímání voleb a volebního práva osobami s mentálním postižením. Dílčími cíli výzkumné části práce bylo zjistit, jak hodnotí lidé s mentálním postižením důležitost voleb a jaké faktory mají vliv na jejich politickou volbu, jaké povědomí mají lidé s mentálním postižením o problematice omezení svéprávnosti ve vztahu k volebnímu právu a také jak hodnotí lidé s mentálním postižením dostupnost informací a podpory při výkonu volebního práva. Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že:

- lidé s mentálním postižením mohou spatřovat význam voleb ve vyjádření politické aktivity, v možné změně, rozhodování o světě kolem sebe či v účasti na společenské události, naopak pro jiné může být výkon volebního práva bezpředmětný, neboť dle jejich názoru prostřednictvím účasti na politických volbách ke změně nedojde,
- mezi faktory ovlivňující volbu vhodného kandidáta patří dle respondentů osobnostní rysy kandidáta a také názor ostatních lidí,

- asistenti chráněného bydlení mohou hrát u lidí s mentálním postižením významnou roli v oblasti voleb – jsou to právě asistenti, kteří často informují respondenty o blížících se volbách, na ně se obracejí v případě hledání informací o volbách či o konkrétních kandidátech, někteří respondenti se při rozhodování inspiroují názory asistentů, příp. si nechají poradit, většina respondentů také upřednostňuje podporu prostřednictvím druhé osoby (např. asistenta) před opatřením omezení svéprávnosti,
- pojem omezení svéprávnosti je respondentům známý, charakterizují ho buď jmenováním konkrétních aktů, které nejsou osobě omezené ve svéprávnosti umožněny samostatně vykonat (mezi nimiž často jmenují i oblasti volebního práva) nebo se soustředí na otázku nutnosti podpory a pomoci druhou osobou,
- respondenti se předem o konání voleb pravidelně dozvídají, zdrojem této informace mohou být u lidí s mentálním postižením např. média (TV, rádio, internet) či blízcí lidé (asistenti, rodiče),
- někteří respondenti jsou s dostupností informací i poskytovanou podporou při výkonu volebního práva spokojeni (bez ohledu na to, zda jsou volby tématem jejich zájmu), jiní požadují větší srozumitelnost, objektivnost nebo objem informací, s tématem voleb se v chráněném bydlení respondenti příliš nesebkávají, obzvláště by ocenili společné aktivity poskytované zařízením.

Na základě výzkumu k diplomové práci vzniklo několik doporučení k realizaci dalších výzkumných prací. Pro získání komplexního obrazu o fungování tohoto konkrétního chráněného bydlení v kontextu voleb by bylo třeba provést další výzkumná šetření s asistenty zařízení a ideálně se v zařízení pohybovat a pozorovat jeho chod v době před, při a krátce po volbách. Již v tomto okamžiku je ale možné na základě výsledků výzkumu konstatovat, že někteří klienti tohoto chráněného bydlení mají zájem zvyšovat své povědomí o volbách a chtějí se v rámci zařízení věnovat společným aktivitám s tímto tématem, v současné chvíli zde tyto aktivity postrádají. Na základě svých zkušeností se získanými informacemi požadují někteří také větší srozumitelnost, objektivnost či objem materiálů, ze kterých by o volbách či kandidátech mohli získat více poznatků. Z výzkumu vyplynulo, že klienti mají k asistentům zařízení v tomto tématu důvěru a jsou zvyklí se na asistenty obracet, vhodné by bylo právě větší zapojení tématu voleb do společných aktivit chráněného bydlení, které jsou organizovány právě asistenty. Několik

respondentů vyjádřilo svůj nezáměr o celé téma, proto by se mělo jednat o aktivity dobrovolného charakteru.

Výsledky výzkumu mohou nabídnout neobvyklý pohled na oblast voleb a započít diskusi k tématu, které je v současnosti do velké míry opomíjené.

Seznam použitých informačních zdrojů

AAIDD. *Definition of Intellectual Disability*. [online]. [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.aaid.org/intellectual-disability/definition>

Antoš, M. (2008) *Principy voleb v České republice*. Praha: Linde Praha. ISBN 978-80-7201-734-8

Čermák, M. (2012) *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*. Praha: Národní rada osob se zdravotním postižením ČR. ISBN 978-80-87181-08-9

Černá, M. (2015) *Česká psychopedie*. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3071-7

Česko. *Usnesení č. 2/1993 Sb., Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky*. [online]. 1993 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Česko. *Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky*. [online]. 1993 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>

Česko. *Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník*. [online]. 1964 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1964-40>

Česko. *Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. [online]. 2012 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Česko. *Zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon*. [online]. 2009 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-198>

Česko. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách*. [online]. 2006 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Česko. *Zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv*. [online]. 1999 [cit. 2020-02-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-349>

Doušová, J. *Komentář k NOZ: § 55 - Omezení svéprávnosti*. [online]. [cit. 2019-10-19]. Dostupné online z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/komentar-k-noz-55-omezeni-svepravnosti>

Gerloch, A., Hřebejk, J., Zoubek, V. (1996) *Ústavní systém České republiky*. Praha: Prospectum. ISBN 80-7175-041-7

Hendl, J. (2005) *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2

Informační centrum OSN. *Dobrá zpráva: Osobnosti v Česku se staví za lidská práva*. [online]. 6. 12. 2018 [cit. 2019-11-10]. Dostupné online z: <https://www.osn.cz/dobra-zprava-osobnosti-v-cesku-se-stavi-za-lidska-prava/>

Jeřábek, P. (2011) *Důsledky zbavení způsobilosti k právním úkonům u osob s mentálním postižením* (diplomová práce). Vedoucí práce: K. Pančocha. Brno: Masarykova Univerzita

Klíma, K. (2017) *Ústavní právo*. Praha: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-606-4

Klíma, M. (1998) *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix. ISBN 80-86031-13-6

Lavický a kol. (2014) *Občanský zákoník I. Obecná část (§1-654). Komentář*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-529-9

Leškaničová, N. (2012) *Lidé s mentálním postižením a volební právo* (bakalářská práce). Vedoucí práce: P. Franiok. Ostrava: Ostravská Univerzita

Liga lidských práv. *Kdo jsme*. [online]. [cit. 2020-02-01b]. Dostupné online z: <https://llp.cz/o-nas/kdo-jsme/>

Liga lidských práv. *Výroční zpráva 2014*. [online]. [cit. 2020-02-01a]. Dostupné online z: <https://llp.cz/publikace/vyrocní-zprava-2014/>

Ministerstvo životního prostředí. *Mezinárodní smlouvy v oblasti životního prostředí*. [online]. [cit. 2019-11-21]. Dostupné online z: https://www.mzp.cz/cz/mezinarodni_smlouvy

- Molek, P. (2014) *Politická práva*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-502-3
- OSN. *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*. [online]. 2006 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/file/39242/>
- OSN. *Všeobecná deklarace lidských práv*. [online]. 1948 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/file/39238/>
- Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. *Všeobecné, rovné a přímé volební právo tajným hlasováním*. [online]. [cit. 2019-10-19]. Dostupné online z: <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=301>
- Quip. *Jak to vypadá s volebním právem lidí s postižením*. [online]. 2017a [cit. 2020-01-26]. Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/aktuality/ochrana-prav/jak-to-vypada-s-volebnim-pravem-lidi-s-postizenim/>
- Quip. *O nás*. [online]. [cit. 2020-01-26a] Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/o-nas/>
- Quip. *Poskytování podpory pro voliče s postižením v duševní oblasti. Náměty z praxe sociálních služeb*. [online]. 2018b [cit. 2020-02-08]. Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/res/archive/034/004259.pdf?seek=1535971189>
- Quip. *Soudy protiprávně omezují volební právo, v loňském roce téměř dvěma tisíci lidmi*. [online]. 2018 [cit. 2020-01-26]. Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/pro-media/soudy-protipravne-omezuji-volebni-pravo-v-lonskem-roce-temer-dvema-tisicum-lidi/>
- Quip. *Volební právo*. [online]. [cit. 2020-01-26b]. Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/dokumenty/volebni-pravo/>
- Quip. *Volební právo pro všechny*. [online]. 2017b [cit. 2020-01-26]. Dostupné online z: <https://www.kvalitavpraxi.cz/res/archive/031/003944.pdf?seek=1486759267>
- Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *ADAP*. [online]. [cit. 2020-01-26d]. Dostupné online z: <http://www.spmpr.cz/co-delame/obhajoba-prav/adap/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Co dělá Evropský parlament*. [online]. [cit. 2020-01-26g]. Dostupné online z: <https://www.spmPCR.cz/co-dela-evropsky-parlament/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Činnost organizace*. [online]. [cit. 2020-01-26a]. Dostupné online z: <https://www.spmPCR.cz/o-nas/cinnost-organizace/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Informační letáky k volbám*. [online]. [cit. 2020-01-26e]. Dostupné online z: <https://www.spmPCR.cz/informacni-letaky-k-volbam/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Obhajoba práv*. [online]. [cit. 2020-01-26b]. Dostupné online z: <http://www.spmPCR.cz/co-delame/obhajoba-prav/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Proč volit v evropských volbách*. [online]. [cit. 2020-01-26f]. Dostupné online z: <https://www.spmPCR.cz/proc-volit-v-evropskych-volbach/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Setkání před volbami*. [online]. [cit. 2020-01-26h]. Dostupné online z: <https://www.spmPCR.cz/setkani-pred-volbami/>

Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. *Srozumitelné informace*. [online]. [cit. 2020-01-26c]. Dostupné online z: <http://www.spmPCR.cz/co-delame/srozumitelne-informace/>

Světová zdravotnická organizace (2016) *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*. Praha: Bomton Agency. ISBN 978-809-0425-903

Šiška, J. (2005) *Mimořádná dospělost*. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0992-4

Švarcová, I. (2011) *Mentální retardace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-889-0

Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. (2007) *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0

Tomeš, I., Koldinská, K. (2003) *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C.H.Beck. ISBN 80-7179-831-2

United Nations. *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Training Guide Professional Training Series. No. 19.* [online]. 2014 [cit. 2019-11-10]. ISBN 978-92-1-056495-3. Dostupné online z: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf

Valenta, M., Müller, O. (2013) *Psychopedie, teoretické základy a metodika*. Praha: Parta. ISBN 978-80-7320-187-6

Vágnerová, M. (2014) *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5

Veřejný ochránce práv. *Anna Šabatová se ujala funkce*. [online]. 2014 [cit. 2019-11-16]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2014/anna-sabatova-se-ujala-funkce/>

Veřejný ochránce práv. *Jakým způsobem mohou volit lidi se zdravotním postižením?* [online]. 2018b [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2018/jakym-zpusobem-mohou-volit-lide-se-zdravotnim-postizenim/>

Veřejný ochránce práv. *Kdo může a kdo nemůže volit ve volbách do evropského parlamentu?* [online]. 2019c [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/monitorovani-prav-lidi-se-zdravotnim-postizenim/aktuality-z-monitorovani/aktuality-z-monitorovani-2019/kdo-muze-a-kdo-nemuze-volit-ve-volbach-do-evropskeho-parlamentu/>

Veřejný ochránce práv. *Lidé s mentálním postižením u voleb*. [online]. 2018 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2018/lide-s-mentálním-postizenim-u-senatnich-voleb/>

Veřejný ochránce práv: *Monitorování práv lidí s postižením 2018, zpráva veřejné ochránkyně práv jako monitorovacího orgánu pro úmluvu o právech osob se zdravotním postižením*. [online]. Kancelář veřejného ochránce práv: 2019 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/CRPD/Vyrocní_zpravy/CRPD_2018_CZ_web.pdf

Veřejný ochránce práv. *Podněty spolupracujících organizací*. [online]. 2020 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/monitorovani-prav-lidi-se-zdravotnim-postizenim/aktuality-z-monitorovani/aktuality-z-monitorovani-2020/podnety-spolupracujicich-organizace-v-roce-2019/>

Veřejný ochránce práv. *Přístupnost informací pro lidi s postižením*. [online]. 2019b [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/monitorovani-prav-lidi-se-zdravotnim-postizenim/aktuality-z-monitorovani/aktuality-z-monitorovani-2019/pristupnost-informaci-pro-lidi-s-postizenim/>

Veřejný ochránce práv. *Stanislav Křeček se stal ombudsmanem*. [online]. 2020b [cit. 2020-02-20]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2020/stanislav-krecek-se-stal-ombudsmanem/>

Veřejný ochránce práv. *Působnost veřejného ochránce práv*. [online]. [cit. 2020-01-27]. Dostupné online z: <https://www.ochrance.cz/pusobnost-verejneho-ochrance-prav/>

Vláda ČR. *Vládní návrh, kterým se předkládá Parlamentu České republiky k vyslovení souhlasu s ratifikací. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, podepsaná v New Yorku dne 30. března 2007*. [online]. 2009 [cit. 2019-11-10]. Dostupné online z: <http://psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=812&CT1=0>

Vláda ČR. *Vládní výbor pro osoby se zdravotním postižením*. [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvozp/uvod-vvozp-17734/>

Vládní výbor pro zdravotně postižené občany. *Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020*. [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/Narodni-plan-OZP-2015-2020_2.pdf

Vrcha, P. *K omezení svéprávnosti člověka ve výkonu jeho volebního práva*. [online]. 2017 [cit. 2020-01-22]. Dostupné online z: <https://vrcha.webnode.cz/news/k-omezeni-svepravnosti-cloveka-ve-vykonu-jeho-volebniho-prava/>

Výbor pro práva osob se zdravotním postižením. *Obecný komentář č. 1: Článek 12: Rovnost před zákonem*. [online]. 2014 [cit. 2019-11-16]. Dostupné online z: <https://www.umluva.cz/Obecne-komentare/komentar-k-cl-12-rovnost-pred-zakonem/>

Youtube. *Sebeobhájci a volba prezidenta*. [online]. 2014 [cit. 2020-02-01]. Dostupné online z: <https://www.youtube.com/watch?v=VFNJVsk7P18>

Seznam příloh

Příloha 1: Otázky k výzkumné části diplomové práce

Příloha 2: Informovaný souhlas – „pravidla“

Příloha 3: Příklad části přepsaného rozhovoru s kódováním

Příloha 1: Otázky k výzkumné části diplomové práce

Zuzana Havelková

OTÁZKY K VÝZKUMNÉ ČÁSTI DIPLOMOVÉ PRÁCE

Uvedení

- Budu mít vlastní dokument se souhlasem použití dat k výzkumu (+ zaručení anonymity, mlčenlivosti, souhlas s nahráváním, tykáním (tykáme si a známe se), dobrovolností účasti a s upozorněním na to, že obsahem výzkumu není nutnost sdělit volbu konkrétního politického kandidáta.
- 1. Na začátek se tě zeptám, kolik ti je let
- 2. Do jaké školy jsi chodil?
- 3. Máš nějakou práci? Jakou?

A teď k hlavním otázkám...

(0. Oblast/téma - VÝZKUMNÁ OTÁZKA

- *jednotlivé otázky do rozhovoru*
.... → *dá mi odpověď pro tuto dílčí výzkumnou otázku) = schéma*

1. Oblast významu/důležitosti voleb – JAK HODNOTÍ LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM DŮLEŽITOST VOLEB?

- Zajímáš se o politiku?
- Byl jsi někdy volit? Chodíš k volbám pokaždé?
- Chodí volit Tvoji kamarádi? A Tvá rodina? Je to pro tebe důležité, abys šel s nimi? Nebo naopak abys taky nešel?
- Je podle tebe důležité jít k volbám?
 - Ano – Proč, proč je to důležité, proč k volbám ty chodíš?
 - Návodné otázky – Přijde ti, že se tím dá něco změnit? Co se tím dá změnit?
 - Ne – Proč, proč není důležité jít volit?
 - Návodné otázky – Přijde ti, že se dá pomocí voleb něco změnit? Co se dá/nedá změnit?
 - Co by tě donutilo jít volit? Kdyby se stalo ... šel bys volit? (Jaký by musel být, co by musel prosazovat?)

... → *Jaký význam mají pro lidi s mentálním postižením volby?*

- Představ si, že bychom si teď vybírali, kdo bude prezident. Podle čeho by sis takového prezidenta vybral?
 - V návodných otázkách zmínit:
 - Osoba - vzhled; to, jak působí; to, jak mluví; to, co říká – jeho názory; co chce prosadit;
 - Okolí – Když ti mamka/kamarád řekne, koho volí, volil bys ho taky?
 - Podle sebe – nálada – umíš si představit, že by ses rozhodl až na úřadě? Podle pocitu?
 - Náhoda – umíš si představit, že by sis hodil třeba kostkou?
 - Jaký by měl ten prezident být?
 - Návodné otázky – vzhled, vlastnosti, vystupování, ...

... → *Jaké faktory ovlivňují lidi s mentálním postižením při volbách?*

2. Oblast omezení svéprávnosti - **JAKÉ MAJÍ LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM POVĚDOMÍ O OMEZENÍ SVÉPRÁVNOSTI?**

- Co to znamená, že je někdo omezený ve svéprávnosti?
 - pokud to neví, vysvětlím pojem, ... a zeptám se “Říká ti to něco, slyšel jsi už o tom někdy?” pokud ne, neptám se v této druhé (této) oblasti na další otázky, pokud ano, pokračuji
- K čemu to je, že je někdo omezený ve svéprávnosti, je to dobře? Je to špatně?
- Co třeba člověk nemůže dělat, pokud je omezený ve svéprávnosti?
 - Návodná otázka - Kdyby teď přišel do [název chráněného bydlení] nový klient a řekl by, že je omezený ve svéprávnosti, co to znamená – co všechno nemůže dělat?
- Myslíš, že je možné, aby někdo byl měl omezenou svéprávnost a nemohl proto jít k volbám?
- Je to možný. Je možný aby soud řekl, že někdo nemůže jít volit. Co to o tom myslíš? (Je to dobře nebo špatně? Proč?)
- Napadá tě, podle čeho se o tomhle rozhoduje, že nemůže jít někdo volit? Podle čeho by se mělo rozhodovat?
 - Myslíš si, že člověk, který je moc nemocný a jenom leží, spí, jí a nemluví, pokud by chtěl, měl by mít právo/možnost jít volit?
 - -//-, který nemluví, ale jenom odpovídá tak, tak kýve hlavou, jestli jo nebo ne, pokud by chtěl, měl by mít právo/možnost jít volit?

- -//-, který neumí číst a psát, pokud by chtěl, měl by mít právo/možnost jít volit?
- Co si myslíš o tom, že by k volbám mohli jenom lidi, kteří by si našli informace o všech kandidátech (víš, co to je kandidát?/o všech stranách) a pak se rozhodli?
- Co si myslíš o tom, že by k volbám mohli jenom lidi, kteří mají maturitu?

... → *Jak rozumí lidé s mentálním postižením omezení ve svéprávnosti? Jak hodnotí osoby s mentálním postižením podstatu omezení ve svéprávnosti? Na základě čeho by se mělo o omezení ve (volebním) právu rozhodovat?*

3. Oblast získávání informací – JAK A KDE SI LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM ZÍSKÁVAJÍ INFORMACE O VOLBÁCH A KANDIDÁTECH/PODPORU

- Jak se většinou dozvíš, že budou volby?
 - Řekne ti to někdo? (rodič, asistent) Dozvíš se to z médií (TV, radio, billboardy)?
- Dobře, dozvěděl by ses to teda ... (z tv/od asistenta/rodiče,...). Tak víš, že jsou třeba za dva týdny volby, ale vůbec nevíš, co to je za volby, kdo se volí. Jak si zjistíš víc informací?
 - Média (TV, Radio, Internet, noviny, ...)
 - Zeptat se (rodina, asistent, kamarád, opatrovník?)
 - (dozeptat se i na jiné výše uvedené možnosti, i v případě, že na ně respondent sám nepřijde)
 - Jsou ty uvedené informace srozumitelné, když je posloucháš, čteš, chápeš je, rozumíš jim?
- Mluvíte o volbách v [název chráněného bydlení]? Pamatuješ, že byste někdy všichni hromadně měli nějaký program o volbách, s asistentem nebo někým cizím, zvenku? Zkoušeli jste si někdy volby nanečisto? Baval ses o tom sám s asistentem? Chtěl bys?
- Představ si, že by v televizi řekli, že ten, koho chceš volit, chce udělat zákon, který zakáže, aby sledování televize po 8 hodině večer. Dává ti to smysl? Co bys udělal?
 - Chtěl by sis tu informaci ověřit? Snažil by ses najít nějaké další informace?
 - jak? kde? Zeptal by ses někoho? - koho?

- Chodíš volit sám? Potřebuješ nějakou pomoc při volbách – zkontrolovat, co si vzít s sebou, říkat co je potřeba dělat, přečíst, pomoci vyplnit volební lístek (ten volicí papír), ...
 - Pokud ano, je někdo, kdo tohle dělá, kdo ti v tom pomůže?
- Připadá ti, že máš dost informací o těch volbách – text, který bys pochopil, povídáním s asistentem, doprovodem k volbám? Čeho bys potřeboval víc? – materiály, mluvit o tom s někým, v TV dostupné pořady, s kamarádama o tom mluvit na pivu – v neformálním prostředí, ...?

Příloha 2: Informovaný souhlas – „pravidla“

INFORMOVANÝ SOUHLAS - "PRAVIDLA"

1) ŽÁDÁM TĚ O SOUHLAS S ÚČASTÍ NA VÝZKUMU. O TOM, CO SE DOZVÍM, NAPIŠU PRÁCI DO ŠKOLY.

2) NAŠE POVÍDÁNÍ SI BUDU NAHRÁVAT DO MOBILU

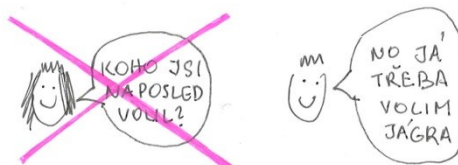
3) A PAK PŘEPISOVAT DO POČÍTAČE. ANONYMNĚ - POUŽIJU JINÁ JMÉNA. NIKDO TAK NEPOZNÁ, CO MI KDO ŘEKL

4) NEBUDU LIDEM ŘÍKAT, CO MI KDO Z VÁS ŘEKL, NECHÁM SI TO PRO SEBE.

5) PŘI ROZHOVORU SI BUDEME TYKAT, PROTOŽE SE ZNÁME A TYKÁME SI.

6) KOHO VOLÍŠ JE TVOJE VĚC. NA TO SE TĚ PTÁT NEBUDU, TY MI TO ŘÍCT MŮŽEŠ, ALE NEMUSÍŠ.

7) POKUD NĚCO ŘEKNEŠ OMYLEM NEBO SI TO ROZMYSLÍŠ A NEBUDEŠ CHTÍT, ABYCH TO DO PRÁCE NAPSALA, ŘEKNI MI A JÁ TO VYNECHÁM.

SOUHLASÍŠ S PRAVIDLY?

ANO!

DATUM

...

PODPIS

...

Příloha 3: Příklad části přepsaného rozhovoru s kódováním

SCAN

5.2.1.1

A když se rozhoduješ, jestli jdeš k volbám? ... tak rozhoduješ se třeba i podle toho, jestli jde někdo další?

Ne.

Ne, to pro tebe není důležitý.

Ne, není.

Dobře. Umiš si představit, že bys přišel na ten úřad, kde se volí a jenom tak podle nálady, podle pocitu, až tam by ses rozhodl „Dobře, tak teďka si myslím, že budu volit tohoto.“?

.... já rozhodnu, co myslí ostatní lidi, jak je pohled jejich. Já zeptám ostatních a podle toho rozhodnu, koho mám volit.

Jo a koho se takhle třeba ptáš?

... Doma nebo kamarádů, zavolám někoho, co myslí.

Jo, takže takhle si sbíráš od nich informace

Jo

a potom si podle toho uděláš svůj názor

jo

Dobře. A říkáš od těch ostatních, od těch lidí, sbíráš informace i někde jinde? Třeba jako na internetu nebo v televizi?

Kouká i na televizi, na inter, co pišou, že jo. Co myslí, lidi.

A je to že bys fakt hledal ty informace anebo že když dávají tak se koukneš?

Kouknu, spíš

Dobře, rozumím. A umíš si představit, že kdybys šel k volbám, vybíral si, tak že by sis hodil kostkou. Když padne 1 zvolím tohoto a když 6 tak toho.... Takhle podle náhody?

.... Ne.

Teď budu mít trochu jiný otázky, ohledně něčeho trochu jinýho, ale furt to souvisí s volbama. Víš, co to znamená, že je někdo omezený ve své právnosti?

5.2.2.2

učást ne volběch
volič - ostatní
rozho voman

2 rozhovoru

info - od lidí
TV internet
& tence - vždy

info - od lidí

5.3.3

5.3.4

5.4

2. ČÁST
SVE PRÁVNOST

!

SCAN

(W)

(W)

není to rozhodovat
→ pomoci člověku

... vím

Slyšels to někdy?

Slyšel. Že nemůže rozhodovat sám. Musí rozhodovat ten druhý.

A kdo to je, ten druhý?

Jeho ten... takovej.. nevím. Mmm. Zástupce.

Zástupce, a to je někdo z rodiny?

Jo. Z rodiny nebo někdo z jeho kamarádů.

Takže to nemusí bejt máma, táta, může to bejt i jiný člověk?

Různý člověk.

Dobře tak jo. A co třeba nemůže potom ten člověk rozhodovat, o čem?

O volbách nebo nic nemůže podepisovat. A takový

A co třeba podepisovat? Co tím myslíš?

Třeba občanku. Takový věci

Jo, takže tyhle úřední věci?

Úřední věci,

A.. ty jsi říkal-

A ještě ten člověk nemůže brát půjčku. Takový věci

Dobře. A ty už jsi řekl, že vlastně je to i u toho, když člověk má volit. Takže někdo vlastně ani volit nemůže, že jo?

Nemůže.

A k čemu to podle tebe je, tohleto, že někdo nemůže, kdo o tom rozhoduje?

.... Někteří lidi to nezvládnou prostě. Trošku. Dá říct.

Co nezvládají?

Nevím. Jako jako... nevím... jako můj kamarád taky. On to nezvlád. Rozhodovat. Trošku.

Rozhodování je pro ty lidi těžký?

stávám + jeho vol

není to:
• → podepisovat
• → ro lby
• → p
• → půjčka

K čemu?
→ ne rozhodou to
Rozhodování se

servis

co mě vliv

Jo, těžký. Mají ty papíry takový, na úřadě. Oni to nezvládnou.

co nevíš

pozn. z přepisování

Nezvládnou to, hmmm. A myslíš, že to je správně, že jsou takhle omezení? (mohlo by být zavádějící – omezení ve svéprávnosti x omezení v těch svých rozhodovacích schopnostech – až teď zaregistrováno)

je to správně, - ne

..... ne.

je to dobré?

A napadá tě něco jiného, jak by to třeba mohlo fungovat? Když to sami jako nezvládnou?

jak jinak

Poradit. Jak to udělat. Víš.

poradit

podpora
→ rodina
→ asistence

A jak by.. Že by jim někdo poradil, jak to udělat?

Jo

A kdo by to třeba mohl být?

Někdo blízky z rodiny, nebo může být někde v chráněném bydlení a oni a asistenci můžou pomoci jemu a další takový.

Jo a on by to pak zvládal?

(my struggle)

Jo, sám

Jasně, rozumím, hmm a podle čeho si myslíš, že se rozhoduje, jestli ten člověk bude moct jít k volbám, nebo nebude? Ty jsi říkal že je to spojený s tím rozhodováním...

do 1. kap

Jo. Někdy je to těžký rozhodnout, zvolit.

os. probl. rozhod

os. probl. rozhodování

Takže tohle tem lidem může dělat problémy?

Jo, problémy. Někdy i mně dělá problém, rozhodnout.

A podle čeho se rozhoduješ? Ty jsi vlastně-

No, moji kamarádi.

⇒ jak to řešit (podpora)
pomoc - kamarádi

Kamarádi tím myslíš? Ty co ti pomůžou

Jo, i venku. Na ulici.

Na ulici, to myslíš, že nebydlej ve... nebo jak to myslíš?

! X ROZPOR
(pak říkej, že vši zvládnou odt.)
X ROZPOR subjektivní ano
X ROZPOR
pous rozhodování
X pous us volky
!

Jo, nebydlej ve...

U 2. kapit
co nevíš
dostat zvládnout